

Łukasz Mulak
(Archiwum Państwowe w Lublinie)

Archiwum Państwowe w Lublinie w latach 1944–1989

ABSTRAKT: Poniższy artykuł stanowi próbę omówienia dziejów oraz najważniejszych obszarów działalności Archiwum Państwowego w Lublinie w latach 1944–1989. W zakresie spraw organizacyjnych przedstawiono w nim podstawowe akty prawne, normujące działalność archiwum oraz jego miejsce w państwowej sieci archiwalnej w Polsce, strukturę organizacyjną z najważniejszymi zmianami, dzieje jednostek zamiejscowych, ciała kolegialne oraz ich zadania, osoby pełniące funkcję dyrektorów placówki, obsadę kadrową i sprawy lokalowe. W zakresie działalności archiwum omówiony został zasób archiwalny oraz najważniejsze zmiany w jego ilości i strukturze wewnętrznej, jak również organizacja i najważniejsze osiągnięcia pionu nadzoru nad narastającym zasobem oraz pracowni konserwatorsko-reprograficznej. Omówiono również działalność archiwum w zakresie bezpośredniego i pośredniego udostępniania materiałów archiwalnych. Na koniec przedstawiono najważniejsze osiągnięcia placówki w zakresie działalności naukowej, popularyzatorskiej i dydaktycznej.

SŁOWA KLUCZOWE: Archiwum Państwowe, Wojewódzkie Archiwum Państwowe, Lublin, 100-lecie Archiwum Państwowego w Lublinie.

W 2019 r. państwowa sieć archiwalna w Polsce świętować będzie 100. rocznicę uchwalenia dekretu Naczelnika Państwa o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwami z 7 II 1919 r. Z kolei w roku bieżącym przypada jubileusz stulecia istnienia Archiwum Państwowego w Lublinie (dalej: APL). Jest to zatem doskonała okazja do podjęcia badań nad dziejami i podsumowania dotychczas-

sowych osiągnięć polskich archiwów, a zwłaszcza tych zagadnień, które do tej pory nie były należycie opracowane. Niniejszy artykuł wpisuje się we wspomniany nurt działań. Jego celem jest omówienie dziejów oraz głównych obszarów aktywności APL w latach 1944–1989. Początek omawianego okresu wyznacza wznowienie działalności APL po ustąpieniu z Lublina okupanta niemieckiego. Z kolei rok 1989, mimo iż w dziejach APL nie stanowił momentu przełomowego, wybrano jak datę ważną dla historii Polski, wyznaczającą upadek komunizmu i początek zmian ustrojowych.

Dostępne opracowania dotyczące APL i jego aktywności we wspomnianym wyżej okresie są nieliczne. W większości przypadków autorzy, zajmujący się tym tematem, ograniczali się do podania najważniejszych faktów, posługując się formą narracyjną¹ lub kalendarium². Znacznie lepiej wygląda stan badań nad dziejami jednostek podległych APL. Dzieje i zasób oddziału w Radzynie Podlaskim scharakteryzował Dariusz Magier w wydawnictwie jubileuszowym, wydanym z okazji 80-lecia APL³. Z kolei oddział w Chełmie doczekał się opracowania monograficznego przy okazji 50. rocznicy powstania⁴. Publikacje dotyczące personelu APL są liczniejsze. Wielu pracowników zatrudnionych w APL w latach 1944–1989 doczekało się swoich biogramów, opublikowanych w wielotomowym *Słowniku biograficznym archiwistów polskich*⁵. Wiele cennych informacji o ich

¹ *Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzynie Podlaskim. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, t. 1, red. F. Cieślak, M. Trojanowska, Lublin 1997, s. 23–27; F. Cieślak, *60 lat działalności Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *Problemy historii i archiwistyki. Materiały z sesji naukowej w Lublinie odbytej w dniu 18 maja 1978 r.*, red. T. Mencil, Lublin 1986, s. 165–186.

² E. Wierzbicka, *Kalendarium dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób. Zbiór artykułów w związku z Jubileuszem 80-lecia Archiwum*, red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Warszawa 2003, s. 191–196.

³ D. Magier, *Oddział APL w Radzynie Podlaskim – zasób i jego udostępnianie*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie*, s. 119–130.

⁴ *Archiwum Państwowe w Chełmie 1952–2002*, red. P. Dymmel, Lublin 2002.

⁵ F. Cieślak, *Białkowski Leon*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich* (dalej: SBAP), t. 1, Warszawa 1988, s. 37–39; tenże, *Gawarecka Kazimiera*, ibidem, s. 69–71; tenże, *Kossowski Aleksander*, ibidem, s. 111–112; tenże, *Stelmaszczyk Jan*, ibidem, s. 207–208; A. Pawłowska, *Mański Bolesław*, ibidem, s. 131–132; A. Pawłowska, *Kunicki Jan*, ibidem, s. 119; M. Trojanowska, *Cieślak Franciszek*, [w:] SBAP, t. 2, Warszawa 2002, s. 45–46; J. Łosowski, T. Rodziewicz, *Janicki Stefan Bruno*, ibidem, s. 71–72; F. Cieślak, *Mencil Tadeusz*, ibidem, s. 117–120; L. Zabielski, *Paulowa Stanisława Maria*, ibidem, s. 135–136; G. Suszycka-Tomkiewicz, *Pomarańska Feliksa*, ibidem, s. 146–147; F. Cieślak, J. Kus, *Stankowa Maria*, ibidem, s. 170–171; A. T. Pawłowska, *Tomczyk Józef*, ibidem, s. 183–184; A. Chursan, *Adamczyk Władysław*, [w:] SBAP, t. 3, Warszawa 2017, s. 27–28; E. Wierzbicka, *Góralski Zbigniew Jan*, ibidem, s. 87–89; T. Rodziewicz, *Kaliszuk Ryszard*

aktywności pisarskiej zawiera bibliografia publikacji lubelskich archiwistów, obejmująca okres od powstania APL w 1918 r. do 2008 r.⁶

Skromna liczba publikacji, dotyczących dziejów i działalności APL w II połowie XX w., sprawiła, że niezbędne było przeprowadzenie kwerendy źródłowej w aktach wytworzonych przez APL w latach 1944–1989. Obecnie dzielą się one na dwie grupy. Pierwszą stanowi dokumentacja przechowywana w zasobie APL w zespole akt nr 1562, Archiwum Państwowe w Lublinie, pochodząca z lat 1944–1983. Natomiast okres od 1984 do 1989 opisano opierając się na materiałach archiwalnych, przechowywanych w archiwum zakładowym APL.

Jak już wspomniano, APL wznowiło swoją powojenną działalność w dniu 27 VII 1944 r., natychmiast po usunięciu z Lublina okupanta niemieckiego. Ponieważ w okresie okupacji placówka nie została zlikwidowana, zachowano ciągłość funkcjonowania. W powojennej Polsce APL, podobnie jak inne jednostki państwowej sieci archiwalnej, podlegało organizacyjnie Resortowi Oświaty Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (dalej: PKWN), a następnie Ministerstwu Oświaty, w którego strukturze istniał powołany specjalnie do opieki nad archiwami Wydział Archiwów Państwowych. W zakresie przepisów regulujących status prawny i wykonywane przez APL zadania do początku lat 50. nie zanotowano większych zmian. Sytuacja uległa zmianie wraz z wejściem w życie nowych regulacji, przede wszystkim dekretu z 29 III 1951 r. o archiwach państwowych oraz zarządzenia nr 9 prezesa Rady Ministrów z 14 I 1952 r. w sprawie sieci archiwalnej. W ich wyniku powstał organ kierujący całokształtem działalności archiwów państwowych: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych (dalej: NDAP) podlegała prezesowi Rady Ministrów. NDAP z kolei miały podlegać organizacyjnie jednostki państwowej sieci archiwalnej: archiwa centralne, wojewódzkie i powiatowe. W sierpniu 1952 r. ustalono właściwość terytorialną archiwów państwowych i zmianę ich nazw poprzez dodanie przedrostka *wojewódzkie*. Dla Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie

Adam, *ibidem*, s. 105; I. Kłak, *Kuwałek Robert Jerzy*, *ibidem*, s. 134–135; R. Maćkowski, *Moskała Aleksander Konstanty*, *ibidem*, s. 160–161; M. Trojanowska, *Pawłowska Anna Teresa*, *ibidem*, s. 175–178; E. Targońska, *Sadaj Henryk*, *ibidem*, s. 211–213; *taż*, *Wójcik-Górska Helena Danuta*, *ibidem*, s. 266–267; J. Piotrowicz, *Spasiewicz Janusz*, *ibidem*, s. 226–227; K. Gałęzowska, *Startek Izabella Marta*, *ibidem*, s. 227; P. Dymmel, *Szewczyk Roman Stanisław*, *ibidem*, s. 237–238; J. Kus, *Zakrzewska-Dubasowa Mirosława Wanda*, *ibidem*, s. 271–274; Ł. Mulak, *Zysko Wojciech*, *ibidem*, s. 279–282.

⁶ P. Dymmel, Z. Jakóbczak, *Bibliografia publikacji pracowników Archiwum Państwowego w Lublinie 1918–2008*, Lublin 2008.

(dalej: WAPL) sprawy te regulował okólnik nr 26 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 26 VII 1952 r. Przedstawiony stan prawny obowiązywał aż do wejścia w życie ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z 14 VII 1983 r. Jedną z najważniejszych konsekwencji tej ustawy było usunięcie z nazewnictwa placówek państwowej sieci archiwalnej przedrostka *wojewódzkie*. W związku z tym, z dniem 1 I 1984 r. przywrócono nazwę Archiwum Państwowe w Lublinie, która obowiązuje do dnia dzisiejszego⁷.

Zarządzeniem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 23 XII 1952 r. (obowiązywało od 1 I 1953 r.) WAPL nadano nowy statut, określający zakres jego zadań i kompetencji. Na jego podstawie można odtworzyć ówczesną strukturę organizacyjną. Kryterium zasadniczym organizacji wewnętrznej WAPL był zasób aktowy. Struktura organizacyjna WAPL obejmowała sześć oddziałów: I Oddział akt władz, urzędów i instytucji państwowych do 1918 r., II Oddział akt władz, urzędów i instytucji państwowych od 1918 r., III Oddział akt władz, urzędów i instytucji samorządowych, wyznaniowych, szkolnych i społeczno-kulturalnych, IV Oddział akt przedsiębiorstw i instytucji przemysłowo-gospodarczych, V Oddział zbiorów i kolekcji, VI Oddział akt specjalnych (zasób tego ostatniego stanowiły materiały zastrzeżone do korzystania władz i urzędów określonych oddzielnymi zarządzeniami). Na podstawie Zarządzenia nr 13 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30 VI 1956 r. Oddział VI uległ likwidacji, a jego zasób został włączony do właściwych oddziałów aktowych. W myśl przepisów statutu z 1952 r. sprawy administracyjno-gospodarcze WAPL i podległych Powiatowych Archiwów Państwowych (dalej: PAP) miały załatwiać: sekretariat, referat finansowo-rachunkowy, referat gospodarczy oraz intendentura. Na podstawie Zarządzenia nr 7 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 6 IV 1957 r. dokonano kolejnych zmian w strukturze organizacyjnej WAPL. Liczbę oddziałów zmniejszono do dwóch: Oddział I akt do 1944 r. oraz Oddział II akt Polski Ludowej (po r. 1944). Każdy z nich podzielony był wewnętrznie na działy. W Oddziale I było ich pięć (1. Akta administracji państwowej i sądownictwa do r. 1918, 2. Akta administracji państwowej i sądownictwa od 1918 do 1944 r., 3. Akta władz, urzędów i instytucji samorządowych, wyznaniowych, szkolnych, społeczno-kulturalnych, 4. Akta przedsiębiorstw i instytucji gospodarczych, 5. Akta podworskie, zbiory i kolekcje), zaś Oddział II

⁷ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Archiwum Państwowe w Lublinie 1944–1983 [1984–1987] (dalej: APL 1944–1983), sygn. 121, s. 1–2; sygn. 134, s. 1; sygn. 165, s. 3; sygn. 166, s. 1; sygn. 170, s. 55. Zob. też E. Wierzbicka, *Kalendarium dziejów*, s. 192–194.

składał się z czterech działów (1. Akta administracji państwowej i sądownictwa, 2. Akta instytucji społecznych, szkół, związków zawodowych, stowarzyszeń kulturalno-oświatowych i innych, 3. Akta gospodarcze, 4. Akta zbiorów i archiwów prywatnych). Wprowadzone zmiany weszły w życie 1 I 1958 r.⁸

Kolejna zmiana struktury organizacyjnej WAPL nastąpiła z dniem 1 I 1971 r. na mocy Zarządzenia nr 32 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 14 VIII 1970 r. Liczbę oddziałów powiększono do czterech, z tego trzy do zarządzania zasobem. Obejmowały one: Oddział I materiałów archiwalnych wytworzonych do końca XVIII w., Oddział II materiałów archiwalnych wytworzonych od początku XIX w. do r. 1944, Oddział III materiałów archiwalnych wytworzonych od r. 1944, Oddział IV ewidencji, informacji i udostępniania zasobu (podlegały mu pracownia naukowa z biblioteką i filmoteką oraz pracownia konserwatorsko-reprograficzna). W zależności od potrzeb oddziały mogły być dodatkowo dzielone na sekcje (zwykle było ich od trzech do pięciu). Sprawy administracyjno-gospodarcze załatwiał Dział Administracyjno-Finansowy, składający się z sekretariatu, referatu budżetowo-rachunkowego i referatu gospodarczego. W połowie lat 70. w związku ze zmianami w podziale administracyjnym państwa nastąpiły również drobne zmiany w strukturze organizacyjnej WAPL, które uwzględniono w nowym statucie zatwierdzonym Zarządzeniem nr 10 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 17 VIII 1976 r. Istniejące oddziały I–III funkcjonowały nadal praktycznie w niezmienionym kształcie. W latach 1976–1979 numer IV przydzielono byłemu PAP w Kraśniku, któremu na mocy zarządzenia wewnętrznego dyrektora WAPL z 28 IV 1976 r. nadano status zamiejscowej komórki organizacyjnej WAPL na prawach ekspozytury. W tym czasie Oddział ewidencji, informacji i udostępniania zasobu nosił numer V, zaś po 1979 r. ponownie otrzymał numer IV. Sprawami dotyczącymi realizacji budżetu, administracji i obsługi zajmowały się działy finansowo-rachunkowy i administracyjno-gospodarczy⁹.

Ostatnia istotna zmiana w strukturze organizacyjnej APL nastąpiła w 1985 r. Była ona konsekwencją konieczności spełnienia wymogów ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z 1983 r. Dyrektor APL podjął wówczas samodzielną decyzję o oparciu struktury organizacyjnej na trzech oddziałach odpowiadających podstawowym funkcjom instytucji (opracowanie zasobu,

⁸ APL 1944–1983, sygn. 12, s. 1–2; sygn. 121, s. 141; sygn. 134, s. 1–3, 11–12, 14–15; sygn. 170, s. 55–56; sygn. 175, Sprawozdanie opisowe WAP za r. 1956; sygn. 177, s. 22.

⁹ Ibidem, sygn. 14, s. 14–28; sygn. 16, s. 4–12; sygn. 17, s. 21–23; sygn. 23, s. 20; sygn. 126, s. 51–56; sygn. 129, s. 58–59, 62–68; sygn. 135, s. 8–12; sygn. 139, s. 69–74; sygn. 190, s. 16; sygn. 425.

nadzór nad zasobem narastającym, udostępnianie i informacja). W ramach tej struktury, bez oficjalnego jej zatwierdzenia przez NDAP, APL działało do końca omawianego okresu¹⁰.

Zarządzenie Ministerstwa Oświaty z 21 VII 1950 r. oraz konieczność spełnienia wymogów dekretu z 29 III 1951 r., dotyczących organizacji państwowej sieci archiwalnej, były bezpośrednią przyczyną podjętych na początku lat 50. XX w. prac mających na celu utworzenie sieci oddziałów powiatowych podległych organizacyjnie WAPL. Każdy z nich miał działać na podstawie własnego statutu, którego treść regulowało Zarządzenie nr 3 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 15 V 1952 r. W dniu 26 V 1950 r., w lokalu Komitetu Powiatowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: PZPR) w Zamościu, odbyło się zebranie organizacyjne. W wyniku podjętych podczas tego spotkania ustaleń 1 VIII 1950 r. powstał pierwszy na Lubelszczyźnie oddział powiatowy APL z siedzibą w Zamościu, przekształcony rok później w PAP. Właściwość zamojskiego PAP obejmowała powiaty biłgorajski, krasnostawski, tomaszowski i zamojski. PAP w Zamościu pozostawał jednostką podległą WAPL przez 25 lat, po czym na mocy Zarządzenia nr 4 Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z 21 I 1976 r. uzyskał status Wojewódzkiego Archiwum Państwowego (dalej: WAP)¹¹.

Drugi oddział powiatowy utworzono 15 IX 1950 r. w Tomaszowie Lubelskim. Jednostka ta uległa likwidacji w kwietniu 1952 r.¹² Podobnie potoczyły się losy trzeciego oddziału powiatowego utworzonego 1 X 1950 r. w Puławach. Został on zlikwidowany w czerwcu 1952 r.¹³

Powiatowe Archiwum Państwowe w Chełmie powstało 1 IV 1952 r.¹⁴ Objęło swoim nadzorem powiaty chełmski, hrubieszowski i włodawski. W latach

¹⁰ APL, Archiwum Zakładowe (dalej: AZ), 4/99 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1985; 4/299 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1989.

¹¹ APL 1944–1983, sygn. 18, s. 1, 30–31, 36–37; sygn. 129, s. 123. Por. E. Wierzbicka, *Kalendarium dziejów*, s. 194.

¹² Likwidację Powiatowego Archiwum Państwowego (dalej: PAP) w Tomaszowie Lubelskim uzgodniono 21 I 1952 r. na zorganizowanej w Warszawie konferencji z udziałem dyrektor archiwum M. Zakrzewskiej. Zapadły wówczas również decyzje, które stały się podstawą do likwidacji PAP w Puławach i zorganizowania PAP w Chełmie. Por. APL 1944–1983, sygn. 22, s. 4, 6–7, 18, 21, 26–29; sygn. 170, s. 18, 57; sygn. 208, s. 1–2.

¹³ Ibidem, sygn. 21, s. 3–7; sygn. 207, s. 1–2.

¹⁴ Ibidem, sygn. 210, s. 1. Oficjalna data utworzenia PAP w Chełmie to 28 VII 1952 r. Zob. S. Minicki, *Dzieje i zasób Oddziału Chełmskiego Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *Archiwum Państwowe w Chełmie 1952–2002*, s. 21.

1975–1990 przeniesiono je, na podstawie decyzji wojewody chełmskiego, do Krasnegostawu i przekształcono w Oddział Terenowy (dalej: OT) WAPL, funkcjonuje do dzisiaj w Chełmie jako oddział APL¹⁵.

Dwa miesiące po zorganizowaniu chełmskiego PAP placówkę terenową WAPL postanowiono otworzyć także w Łukowie. PAP w Łukowie nadzorowało powiaty bialski, łukowski i radzyński, potem także parczewski. W związku ze zmianami w podziale administracyjnym państwa, 5 XI 1975 r. PAP w Łukowie przeniesiono, z inicjatywy dyrektora WAPL, do Radzyna Podlaskiego i przekształcono je w OT. Zajmowany w Łukowie lokal przekazano do dyspozycji WAP w Siedlcach. OT w Radzynie Podlaskim, podobnie jak OT w Chełmie z siedzibą w Krasnymstawie, planowano ówczasnie przygotować organizacyjnie do przyszłego przekształcenia w samodzielne archiwa wojewódzkie. Zamierzenia te nie zostały zrealizowane. Oddział w Radzynie Podlaskim funkcjonuje do chwili obecnej jako jednostka organizacyjna podlegająca APL¹⁶.

Zarządzeniem nr 22 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 8 VIII 1955 r. powołano PAP w Kraśniku Fabrycznym, które nadzorowało jednostki wytwarzające materiały archiwalne w powiatach biłgorajskim, janowskim i kraśnickim. Jak już wspomniano, w latach 1976–1979 działało ono jako ekspozytura, po czym uzyskało status OT. Oddział w Kraśniku to trzecia i ostatnia funkcjonująca do dnia dzisiejszego zamiejscowa placówka podlegająca lubelskiemu archiwum. Warto nadmienić, że w omawianym okresie podejmowano próby tworzenia placówek terenowych w innych miastach Lubelszczyzny, będących siedzibami powiatów, np. w Biłgoraju i Lublinie. Plany te nie doczekały się jednak realizacji. Przyczyną niepowodzeń była głównie niewielka ilość zasobu aktowego przechowywanego lub wytwarzanego w instytucjach pozostających pod nadzorem WAPL (w przypadku Biłgoraja) lub pełnienie przez WAPL funkcji archiwum powiatowego (w przypadku Lublina)¹⁷.

Na podstawie Zarządzenia nr 2 i nr 8 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 2 V 1952 r. i z 8 VI 1954 r. powołano przy WAPL podległą dyrektorowi Wojewódzką Komisję Brakowania Akt (dalej: WKBA). Zadaniem WKBA było początkowo rozpatrywanie wniosków o wyrażenie zgody na wybrakowanie dokumentacji niearchiwalnej, następnie zaś wszystkie zadania w zakresie

¹⁵ APL 1944–1983, sygn. 23, s. 1–2, 15; sygn. 195, s. 20. Por. S. Minicki, op. cit., s. 23.

¹⁶ APL 1944–1983, sygn. 23, s. 1–3, 5–6, 18–19; sygn. 210, s. 1.

¹⁷ Ibidem, sygn. 19, s. 2–3; sygn. 23, s. 20; sygn. 24, s. 1, 5–6; sygn. 121, s. 38; sygn. 139, s. 66–67; sygn. 140, s. 7–9; sygn. 195, s. 20; sygn. 196, s. 19, 31; sygn. 474, s. 3–4. Por. E. Wierzbicka, *Kalendarium dziejów*, s. 192–195.

nadzoru nad narastającym zasobem archiwalnym. Zarządzeniem nr 8 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 25 IX 1967 r. WKBA przekształcono w Komisję Oceny Materiałów Archiwalnych, a w okresie późniejszym w Komisję Archiwalnej Oceny Dokumentacji¹⁸.

W zakresie metodyki pracy archiwalnej WAPL podlegało początkowo Komisji Metodycznej (dalej: KM) utworzonej Zarządzeniem nr 17 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 8 VIII 1955 r. przy Archiwum Głównym Akt Dawnych (dalej: AGAD). Było to rozwiązanie tymczasowe. Na podstawie Zarządzenia nr 8 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 10 V 1956 r. od 1 VII 1956 r. w WAPL działała własna KM, która swoją właściwością objęła również WAP w Białymstoku i Kielcach. Powstanie w połowie lat 70. WAP w Zamościu nie zmieniło zakresu właściwości KM przy WAPL. W pracach KM brali udział również przedstawiciele innych archiwów państwowych, m.in. AGAD, WAP w Łodzi, WAP w Kielcach, OT w Radomiu. Działo się tak, zwłaszcza gdy dyskutowane problemy metodyczne lub poddawane ocenie opracowanie zespołów archiwalnych pozwalało na wykorzystanie przyjętych rozwiązań również w tych archiwach. W ramach wspólnych działań na polu metodyki prac archiwalnych na uwagę zasługują np. sporządzone przez pracownika WAPL mgr. Wojciecha Zyskę w latach 1971 i 1975 recenzje referatów pracowników WAP w Bydgoszczy, Białymstoku i Warszawie, dotyczących wartości trwałej akt powiatowych urzędów ziemskich, sądów okręgowych i grodzkich z lat 1945–1950 oraz przydatności akt żandarmerii i policji guberni łomżyńskiej do badań historycznych. Pracownicy WAPL, działając w ramach zespołów roboczych, opracowywali również projekty rozwiązywania problemów metodycznych o szerszym zasięgu, które przedstawiano Centralnej Komisji Metodycznej. Wśród nich można wymienić przygotowane w 1972 r. przez wspomnianego W. Zyskę opracowanie *Problemy metodyczne opracowania XIX i XX w. akt sądowych*, opracowaną w 1975 r. przez mgr Annę Pawłowską-Wielgus (eksperta NDAP w zakresie materiałów kartograficznych) opinię o projekcie przepisów dotyczących opracowania dokumentacji kartograficznej, czy opracowanie w 1979 r. przez WAPL informacji dotyczącej oceny archiwalnej dokumentacji gromadzonej w redakcjach wydawnictw, czasopism i gazet na przykładzie Wydawnictwa Lubelskiego. Pracownicy WAPL brali czynny udział w odbywających się cyklicznie archiwalnych konferencjach metodycznych, a przygotowywane przez nich wystąpienia stanowiły ważny wkład w decyzje podejmowane przy rozwiązywaniu konkretnych problemów metodycznych. Do najważniejszych z wystą-

¹⁸ APL 1944–1983, sygn. 121, s. 3–4, 33–36; sygn. 124, s. 14–16; sygn. 129, s. 69–72.

pień zaliczyć można referat *Akta o wartości trwałej w administracji rolnej, PGR i spółdzielniach produkcyjnych*, wygłoszony przez mgr. Franciszka Cieślaka i mgr. W. Zyskę podczas IV Archiwalnej Konferencji Metodycznej w 1958 r.¹⁹

Na podstawie pisma okólnego nr 23 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30 XI 1956 r., 19 XII 1956 r. powstał w WAPL Zespół Doradczy. Do jego zadań należało rozpatrywanie i opiniowanie podstawowych problemów pracy WAPL w zakresie planowania (projekty wieloletnich i rocznych planów pracy i sprawozdania z ich wykonania), nadzoru nad narastającym zasobem, organizacji pracy, ochrony i bezpieczeństwa pracy, form popularyzacji zasobu. Zespół składał się z dyrektora WAPL, jego zastępcy, kierowników oddziałów oraz delegatów PZPR i Związku Zawodowego Pracowników Kultury²⁰.

Oprócz wymienionych, w WAPL działały również stale lub okresowo: zespół do zaopiniowania i zakupu archiwaliów (utworzony na podstawie Zarządzenia nr 5 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 6 II 1967 r.), komisja opiniodawczo-doradcza do spraw udostępniania materiałów archiwalnych z okresu od 1 IX 1939 r. do 31 XII 1950 r. (w jej skład oprócz przedstawicieli WAPL wchodził również delegat administracji rządowej szczebla wojewódzkiego) oraz inne komisje i zespoły powoływane w razie potrzeby (np. działający w 1965 r. zespół roboczy do spraw kadrowych)²¹.

W omawianym okresie funkcję dyrektorów APL/WAPL pełniło pięć osób. W okresie od 27 VII 1944 r. do przejścia na emeryturę w dniu 30 IX 1949 r. APL kierował jego przedwojenny dyrektor, prof. Leon Białkowski²². W dniu 1 IX 1949 r. p.o. dyrektora została dr Mirosława Zakrzewska-Dubasowa, która od 1 VIII 1950 r. objęła to stanowisko oficjalnie. Rozmaite problemy, głównie lokalowe i kadrowe oraz wynikające z nich konflikty wewnętrzne, przyczyniły się do podjęcia przez M. Zakrzewską-Dubasową decyzji o rezygnacji z zajmowanego stanowiska i odejściu z WAPL na własne żądanie pod koniec 1954 r.²³ Następcą M. Zakrzewskiej-Dubasowej został doc. Tadeusz Mencel, dotychczasowy pra-

¹⁹ Ibidem, sygn. 47, s. 3–12; sygn. 64, s. 2–9; sygn. 121, s. 78–79; sygn. 175, Sprawozdanie opisowe WAP za r. 1956; sygn. 177, s. 24; sygn. 191, s. 46; sygn. 195, s. 34; sygn. 199, s. 8; sygn. 502. Protokoły z posiedzeń Komisji Metodycznej przy WAPL oraz materiały dotyczące udziału pracowników WAPL w archiwalnych konferencjach metodycznych zob. ibidem, sygn. 48–58, 78–90.

²⁰ Ibidem, sygn. 14, s. 17–18; sygn. 60, s. 1; sygn. 68, s. 1–2, 6–8. Protokoły z posiedzeń Zespołu Doradczego przy WAPL w Lublinie oraz Komisji Opiniodawczo-Doradczej WAPL w Lublinie zob. ibidem, sygn. 69–77.

²¹ Ibidem, sygn. 61, s. 5–8, 12–13; sygn. 62, s. 3; sygn. 63, s. 2–6.

²² F. Cieślak, *Białkowski Leon*, s. 38–39.

²³ APL 1944–1983, sygn. 110, s. 1–3, 13–19. Por. J. Kus, *Zakrzewska-Dubasowa Mirosława*, s. 272.

ownik sieci archiwalnej w zachodniej Polsce (Zielona Góra, Poznań). Objęcie przez T. Mencla stanowiska dyrektora WAPL nastąpiło w drodze przeniesienia służbowego, dokonanego oficjalnie 15 I 1955 r. T. Mencil kierował archiwum do 1 XI 1961 r., kiedy to zmuszony był zrezygnować ze stanowiska wskutek zmian w przepisach prawa pracy (ograniczenie zatrudnienia pracowników naukowych tylko na jednym etacie)²⁴. Jego następcą na stanowisku dyrektora został mgr Franciszek Cieślak, który pełnił tę funkcję od 1962 r. aż do przejścia na emeryturę w dniu 30 XII 1988 r.²⁵ W kolejnych latach stanowisko dyrektora APL pozostawało nieobsadzone. Na czele placówki stał mgr Józef Kus, pełniący funkcję zastępcy dyrektora. Stan ten utrzymywał się aż do 1 II 1991 r.²⁶

Kadra APL była początkowo nieliczna. W 1945 r. było tylko 4 pracowników naukowych i 3 administracyjnych. W dniu 1 IV 1949 r. oprócz dyrektora kadre naukową placówki stanowili jeden kustosz, jeden archiwista i dwóch asystentów, zaś personel administracyjny składał się z dwóch woźnych. Znaczne zwiększenie liczby etatów w WAPL nastąpiło z początkiem lat 50., w związku z powstaniem OT. W latach 1951–1954 liczba pracowników naukowych wzrosła z 11 do 16. Zwiększeniu uległ również personel administracyjny, który w 1952 r. liczył 11 osób, z czego 9 pracowało w centrali WAPL²⁷.

Na początku lat 60. liczba pracowników WAPL wynosiła 35 osób, w tym 22 pracowników działalności podstawowej. Do końca tej dekady pozostawała ona na zbliżonym poziomie. Zwiększenie liczby etatów nastąpiło w 1967 r. Rok później w WAPL zatrudnionych było 47 osób, w tym 31 pracowników działalności podstawowej. Zmiany w latach następnych były minimalne. W 1972 r. NDAP przyznała WAPL dwa półetaty, które obsadzono zatrudniając bibliotekarza i laboranta do obsługi pracowni fotograficznej. Sytuacja zmieniła się rok później wraz z kolejnym zwiększeniem ilości etatów. W 1973 r. liczba pracowników wynosiła 54 osoby, w tym 39 pracowników działalności podstawowej. Dyrektor WAPL uznała tę ilość za wystarczającą do wypełniania podstawowych zadań placówki, tym bardziej że posiadana powierzchnia biurowa nie dawała już możliwości wygospodarowania miejsca na urządzenie kolejnych stanowisk pracy²⁸.

²⁴ F. Cieślak, *Mencil Tadeusz*, s. 118–119.

²⁵ M. Trojanowska, *Cieślak Franciszek*, s. 45.

²⁶ E. Wierzbicka, *Kalendarium dziejów*, s. 195.

²⁷ APL 1944–1983, sygn. 164, s. 9; sygn. 168, s. 10–11; sygn. 169, s. 75; sygn. 170, s. 56; sygn. 401, s. 4, 9.

²⁸ *Ibidem*, sygn. 180, s. 50; sygn. 188, s. 22; sygn. 191, s. 37–38; sygn. 192, s. 29, 32; sygn. 252, s. 29–30, 50.

Usunięcie z Lublina okupanta niemieckiego zastało APL w jego dawnej, użytkowanej od 1919 r., siedzibie przy ul. Narutowicza 10 (gdzie znajdowały się akta najstarsze) oraz w wyznaczonych przez Niemców pomieszczeniach przy ul. Narutowicza 4 (trzy wielkie sale na drugim piętrze), użytkowanych uprzednio przez Instytut Lubelski. Przechowywano w nich głównie archiwalia z XIX w. oraz dokumentację zabezpieczoną przez APL w latach 1939–1944. Utraconych we wrześniu 1939 r. pomieszczeń przy pl. Litewskim 5, obejmujących magazyny, biuro i pracownię, po wojnie nie udało się już odzyskać. Problemy lokalowe APL z roku na rok były coraz poważniejsze. Największy na nie wpływ miał stale przyrastający zasób aktowy i zwiększający się zakres zadań, czego wynikiem były pogarszające się warunki pracy. Niestety, dalekosiężne plany uzyskania dla APL jak najdogodniejszej lokalizacji, nie zostały szybko zrealizowane. Początkowo czyniono starania, aby APL umieścić na Zamku w Lublinie. W dniu 29 IX 1944 r. uzyskano w tej sprawie pozytywną opinię Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie (dalej: WRN). Niestety, ówczesna sytuacja polityczna oraz fakt, że po 1944 r. Zamek nadal pełnił funkcję więzienia karnego (zarządzanego przez sowieckie, następnie przez polskie organy bezpieczeństwa), przyczyniły się do fiaska tych zamiarów. Nie udało się ich zrealizować również w 1954 r., kiedy Zamek opuściły organy bezpieczeństwa, a zwolnione pomieszczenia przeznaczono na siedzibę Muzeum Lubelskiego. Fiaskiem zakończyła się również, podjęta w 1945 r. przez władze miejskie Lublina i zaaprobowana przez WRN, inicjatywa przeniesienia APL do gmachu dawnego Trybunału Koronnego przy ul. Rynek, gdzie mieściło się już odrębne Archiwum Miejskie (dalej: AM). Pod koniec lat 40. rozważano również budowę gmachu APL od podstaw, na nieruchomościach proponowanych przez władze miejskie lub ewentualnie w obrębie miasteczka uniwersyteckiego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (dalej: UMCS). W tej sytuacji we wczesnym okresie powojennym musiano korzystać z rozwiązań tymczasowych. W listopadzie 1947 r. materiały archiwalne przechowywane przy ul. Narutowicza 4 zostały częściowo przeniesione do dawnej sali gimnastycznej Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w kamienicy przy ul. Dominikańskiej 1 (następnie ul. Klonowica 1), użytkowanej przez Powiatowy Komitet Opieki Społecznej w Lublinie. Pod koniec 1949 r. powierzchnia użytkowa, pozostająca w dyspozycji APL, obejmowała trzy lokale o łącznej powierzchni 2320 m². Kolejne zmiany w tym zakresie nastąpiły na początku lat 50. W związku z Zarządzeniem nr 91 Prezesa Rady Ministrów z 8 VI 1951 r. oraz Zarządzeniem nr 1 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 1 II 1952 r. uległo likwidacji AM podległe Zarządowi Miejskiemu w Lublinie. WAPL 31 VII 1951 r. przejęło zasób aktowy

i pomieszczenia magazynowe AM, mieszczące się w gmachu dawnego Trybunału Koronnego oraz na II i III piętrze Bramy Krakowskiej w Lublinie. Byli pracownicy AM, kierownik mgr Kazimiera Gawarecka, archiwista mgr Wincenty Czarkowski i woźna Karolina Stempel, przeszli do pracy w WAPL²⁹.

W latach następnych sytuacja lokalowa WAPL nadal pozostawiała wiele do życzenia. Niewiele pomógł przeprowadzony w 1954 r. kapitalny remont pomieszczeń przy ul. Narutowicza 10, niezbędny z uwagi na uszkodzenie kanałów powietrznych, odprowadzających wilgoć z murów zewnętrznych budynku, co skutkowało zagrzybieniem ścian i zagrożeniem dla archiwaliów. Remont i przydział dodatkowego pomieszczenia magazynowego umożliwiły archiwum umieszczenie przy ul. Narutowicza 10 archiwaliów, które trafiły tam w październiku 1954 r. z ul. Klonowica 1. W 1957 r. nastąpiło przeniesienie materiałów archiwalnych magazynowanych z dwóch sal wystawowych w budynku przy ul. Narutowicza 4 do pozyskanych od Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (dalej: PMRN) w Lublinie dwóch pomieszczeń w gmachu dawnego Trybunału Koronnego. Z kolei w 1961 r. z powodu prac budowlanych, prowadzonych w Bramie Krakowskiej, WAPL musiało opróżnić znajdujące się tam magazyny. W zamian otrzymano dwa pomieszczenia o powierzchni 105 m² w blokach nr 4 i 5a na osiedlu Tatory II, przeznaczone pierwotnie na schrony przeciwlotnicze. Z ich użytkowania WAPL zrezygnowało we wrześniu 1964 r.³⁰

Tocząca się od początku lat 50. dyskusja na temat budowy nowego gmachu WAPL zakończyła się w 1957 r. decyzją o zaadaptowaniu na ten cel budynku dawnych szkół jezuickich, mieszczącego się przy ówczesnej ul. Trybunalskiej 13 (obecnie ul. Jezuicka 13). Wybrany obiekt o powierzchni oszacowanej na ponad 2000 m² miał w założeniu rozwiązać aktualne trudności lokalowe WAPL, jak również zabezpieczyć potrzeby magazynowe na najbliższych kilkanaście lat. Ponieważ pozostawał on w stanie kompletnej ruiny, kierownictwo WAPL podjęło starania o zdobycie środków finansowych na jego odbudowę z wykorzystaniem kredytów Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków. We wrześniu 1959 r., pod nadzorem Miejskiego Oddziału Dyrekcji Budowy Osiedli Robotniczych, rozpoczęto pierwsze prace budowlane. Przenoszenie WAPL z dotychczas

²⁹ Ibidem, sygn. 25, s. 97; sygn. 27, s. 1-2, 8, 10-17, 28, 32-34; sygn. 166, s. 6, 9; sygn. 167, s. 22, 31; sygn. 168; s. 28; sygn. 170, s. 17; sygn. 321, s. 3-4; sygn. 463, s. 1-4, 6-9, 11-13, 18-19; sygn. 464, s. 3-4, 16, 21, 23, 25, 28-31, 37, 40-43, 53-54, 65, 74, 77, 87-89, 103, 107, 109-111.

³⁰ Ibidem, sygn. 172, s. 51; sygn. 174, s. 42-43; sygn. 176, Wykonanie planu pracy za r. 1957; sygn. 180, s. 55, 61; sygn. 183, s. 29; sygn. 461, s. 2-4; sygn. 464, s. 59-60; sygn. 466, s. 1-2; sygn. 474, s. 1, 24.

zajmowanych pomieszczeń do nowego budynku udało się zrealizować dopiero w połowie lat 60. W 1965 r. do nowego gmachu trafiły archiwalia przechowywane do tej pory na I piętrze budynku przy ul. Narutowicza 10: akta administracji i sądownictwa do 1918 r., część zespołu Archiwum Ordynacji Zamojskiej (dalej: AOZ), zbiory kartograficzne, biblioteczne, wyposażenie sekcji administracyjnej i pracowni naukowej. Zwolnione pomieszczenia WAPL przekazało z dniem 1 XI 1966 r., za pośrednictwem PMRN w Lublinie, Liceum Ogólnokształcącemu nr 5 w Lublinie. Przeniesienie reszty zasobu do nowego budynku zakończono w I półroczu 1966 r. W dniu 19 VII 1966 r. odbyło się uroczyste otwarcie nowej siedziby WAPL. Na mocy decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków z 28 II 1967 r. budynek WAPL określony jako „kamienica przy ul. Trybunalskiej 13, posiadająca wspólną elewację z gmachem dawnych szkół [jezuickich – przyp. aut.]” wraz z pozostałymi zabudowaniami tzw. zespołu pojezuickiego w Lublinie został wpisany do rejestru zabytków³¹.

W 1975 r. w związku z nowym podziałem administracyjnym kraju i likwidacją wielu urzędów administracji samorządowej, WAPL powiększyło posiadaną powierzchnię magazynową. Dzięki podjętym staraniom uzyskano pomieszczenia o kubaturze 192 m² w gmachu byłego Urzędu Powiatowego w Lubartowie. Do końca omawianego okresu, oprócz drobnych prac remontowych i adaptacyjnych oraz podjętej w latach 1970–1980 nieudanej próby przyznania WAPL do odbudowy i adaptacji na potrzeby magazynowe przylegającej do zajmowanego gmachu kamienicy przy ul. Trybunalskiej 15 (obecnie ul. Jezuicka 15), nie zaszły już żadne zmiany lokalowe³².

Dzięki zaangażowaniu pracowników APL, podczas okupacji niemieckiej udało się w dużej mierze uchronić przed zniszczeniem macierzysty zasób. Zabezpieczono również wiele registratur urzędów administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz innych instytucji i placówek, które zostały zajęte lub zlikwidowane przez okupanta. Okres bezpośrednio po wznowieniu działalności APL charakteryzował się gwałtownymi zmianami w strukturze, liczbie zespołów i jednostek aktowych oraz w metrażu zasobu. Wpłynęło na to wiele różnych czynników. Przede wszystkim dzięki działaniom rozpoczętym już w trakcie ucieczki Niemców z Lublina udało się uchronić wiele cennych materiałów przygotowanych do zniszczenia, wywiezienia lub porzuconych. Dzięki temu ocalała

³¹ Ibidem, sygn. 176, Wykonanie planu pracy za r. 1957; sygn. 177, s. 25; sygn. 178, s. 46; sygn. 184, s. 26; sygn. 185, s. 15; sygn. 466, s. 3–5, 16; sygn. 469, s. 2.

³² Ibidem, sygn. 195, s. 20; sygn. 466, s. 25–29, 34–35; sygn. 474, s. 5, 7–23.

część dokumentacji komendanta obozu koncentracyjnego na Majdanku, więzienia Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa na Zamku w Lublinie, akt lubelskiego gestapo i żandarmerii oraz urzędu gubernatora Dystryktu Lubelskiego. Materiały te wkrótce zostały przejęte przez resort bezpieczeństwa publicznego PKWN, jednak ostatecznie powróciły w większości do APL. Podjęto również starania o sprowadzenie do Lublina wywiezionej w czerwcu i lipcu 1944 r. przez okupanta najstarszej i najcenniejszej części zasobu, tj. dokumentów pergaminowych, ksiąg miejskich, ziemskich i grodzkich, ksiąg stanu cywilnego, jak również części biblioteki APL oraz registry Urzędu Archiwalnego (Archivamt) z lat 1939–1944. Działania te przyniosły pierwsze efekty już w 1946 r., kiedy udało się sprowadzić do Lublina dokumenty i najstarsze księgi miejskie z Krakowa, zaś z Piotrkowa księgi grodzkie, ziemskie i miejskie. Natomiast przejmowanie akt stanu cywilnego, wywiezionych podczas okupacji do Krakowa (oprócz części ksiąg okręgów bożniczych i parafii ewangelickich), trwało aż do początku lat 50. Pierwsze lata powojenne poświęcono również na odtwarzanie dawnego układu wielu zespołów i jednostek archiwalnych. Dotyczyło to zwłaszcza tych archiwaliów, które w okresie okupacji uległy przemieszczeniu podczas zleconej przez Niemców „kwerendy” i stworzenia zbioru, tzw. *Deutschtum*, mającego świadczyć o niemieckości Lublina i wielu miejscowości Lubelszczyzny. Część zabezpieczonej dokumentacji aktowej zwrócono macierzystym instytucjom. Tak stało się np. z registraturą Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (dalej: KUL), aktami Kapituły Katedralnej Lubelskiej oraz innymi archiwaliami wytworzonymi przez władze kościelne (akta konsystorza i kurii biskupich). Przywrócenie do normalnego funkcjonowania urzędów administracji rządowej i samorządowej również wymagało ścisłej współpracy tych organów z APL. Polegała ona na uporządkowaniu zabezpieczonej dokumentacji, wybrakowaniu materiałów niearchiwalnych, a następnie zwróceniu akt niezbędnych do bieżącej pracy. W wyniku podjętych działań część przedwojennych registratur odzyskały niektóre wydziały Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego (dalej: UWL) np. Komunikacyjno-Budowlany, Pracy i Opieki, Urząd Ziemski, Kuratorium Okręgu Szkolnego w Lublinie (głównie akta osobowe nauczycieli i urzędników), Muzeum Lubelskie. Niektóre zgromadzone w APL archiwalia przekazano również innym instytucjom w depozyt. Stało się tak m.in. z aktami rad żydowskich w Biskupicach, Lublinie i Zamościu, które w czerwcu 1949 r., po otrzymaniu zgody Ministerstwa Oświaty, przekazano Żydowskiemu Instytutowi Historycznemu przy Centralnym Komitecie Żydów Polskich w Warszawie. Zmiana ustroju państwa po II wojnie światowej oraz wynikające z niej przemiany społeczno-gospodarcze

sprawiły, że APL stanęło przed koniecznością zabezpieczenia, inwentaryzacji, przejęcia, opracowania i udostępnienia dokumentacji aktowej, znajdującej się w przejmowanych na cele reformy rolnej majątkach ziemskich (tzw. archiwa podworskie, z których największe objętościowo było AOZ), czy znacjonalizowanych zakładach przemysłowych. W latach 1944–1989 ilość przechowywanej w zasobie APL dokumentacji aktowej powiększyła się pięciokrotnie, z ok. 2500 metrów bieżących (dalej: m.b.) w 1944 r. do prawie 10 000 m.b. w 1989 r. Wraz z przejmowaniem nowych archiwaliów z roku na rok poprawiała się sytuacja w zakresie stanu środków ewidencyjnych w WAPL, zwłaszcza w zakresie zespołów o dużej objętości i złożonej strukturze wewnętrznej. Do najważniejszych przedsięwzięć w tym zakresie, zrealizowanych w latach 50. i 60., można zaliczyć rozpoczęte w 1956 r. prace nad tworzeniem przewodnika rzeczowego do zespołu Kancelaria Gubernatora Lubelskiego z lat 1866–1917 (zakończona w 1958 r., sam przewodnik ukazał się drukiem w 1966 r.) i Rząd Gubernialny Lubelski z lat 1867–1918 (prace inwentaryzacyjne i edytorskie trwały do 1971 r., przewodnik opublikowano w 1978 r.) oraz opracowanie pierwszego biuletynu informacyjnego WAPL i podległych mu PAP. W 1959 r. ważnym osiągnięciem było sporządzenie repertorium akt stanu cywilnego zgromadzonych w ok. 500 zespołach archiwalnych, liczących prawie 20 000 jednostek aktowych (dalej: j.a.). Inwentaryzację skróconą zastosowano również w przypadku liczącego ok. 17 000 j.a. zespołu Urząd Gubernialny Siedlecki do Spraw Włościańskich z lat 1871–1912.

W latach 50. i 60. bezpośredni wpływ na zmiany w zasobie WAPL miały rewindykacje archiwaliów. Działania w tym zakresie rozpoczęto wymianą z archiwami radzieckimi. W 1957 r. WAPL przekazało do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (dalej: ZSRR) 13 zespołów (2124 j.a., 24 m.b.), zawierających archiwalia wytworzone od XVIII w. do lat 20. XX w. na terenie Wołynia. W połowie 1958 r. WAPL otrzymało za pośrednictwem AGAD niewielką ilość archiwaliów Biblioteki Ordynacji Zamojskiej, pochodzących z Biblioteki im. Lenina w Moskwie. W kwietniu i październiku 1962 r. do zasobu WAPL powróciła najstarsza część zasobu, którą wywieziono do Rosji po likwidacji Archiwum Akt Dawnych w Lublinie w 1887 r. Objęła ona 77 ksiąg miejskich, 496 ksiąg grodzkich i ziemskich oraz archiwalia z XIX i XX w. o objętości prawie 8000 j.a. Kolejne rewindykacje z ZSRR w latach 1964–1966 wzbogaciły zasób WAPL głównie o akta z XIX w. (przede wszystkim akta żandarmerii rosyjskiej) oraz niewielką ilość archiwaliów z okresu staropolskiego. W 1963 r. WAPL przejęło, tym razem z Czechosłowacji, ok. 150 j.a. Urzędu Archiwalnego w Lublinie (Archivamt) z lat 1939–1944 oraz niewielką ilość dokumentacji Urzędu Celnego w Chełmie

z 1944 r. W tym samym roku do WAPL powróciła również część wywiezionych w 1944 r. ksiąg stanu cywilnego okręgów bożniczych. Rok wcześniej zostały one przekazane do Archiwum Państwowego m. Wrocławia i Województwa Wrocławskiego przez archiwa Niemieckiej Republiki Demokratycznej (dalej: NRD). Zespół WAPL zasilają również pojedyncze archiwalia. Wśród nich warto wymienić pozyskany w 1967 r. dokument pergaminowy króla Zygmunta III Wazy z 1615 r. Znajdował się on w posiadaniu proboszcza Meyera z Kipsdorfu w Saksonii, a do zasobu WAPL trafił za pośrednictwem Archiwum Państwowego w Dreźnie. Do połowy lat 60. poważnym problemem WAPL był niedostatek powierzchni magazynowej. W związku z tym zdecydowano się niekiedy dokonywać brakowania niektórych przechowywanych archiwaliów zakwalifikowanych jako nieposiadające znaczenia pod względem naukowym. Do najważniejszych „ubytków” można zaliczyć Urząd do Spraw Najmu w Lublinie z lat 1919–1939 oraz kartotekę ewidencyjną mieszkańców Lublina z lat 1944–1950 oddane na makulaturę w 1964 r. Innym sposobem zwolnienia powierzchni magazynowej było przekazywanie akt innym instytucjom, dysponującym lepszymi warunkami lokalowymi. Tak postąpiono np. z aktami Zarządu Wojewódzkiego Związku Młodzieży Polskiej w Lublinie, które przekazano do Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR oraz aktami statystycznymi byłego UWL i Wydziału Statystyki Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej: PWRN) w Lublinie, które otrzymał w 1966 r. Wojewódzki Urząd Statystyczny w Lublinie. W latach 60., na podstawie wytycznych NDAP, prowadzono również działania na polu scalania i przemieszczania akt pomiędzy placówkami państwowej sieci archiwalnej. W przypadku WAPL objęły one przekazanie w 1968 r. niektórych zespołów zawierających akta z XIX–XX w. z terenu byłej guberni siedleckiej do OT w Siedlcach, podległego Archiwum m.st. Warszawy i Województwa Warszawskiego³³.

³³ Ibidem, sygn. 26, s. 3; sygn. 124, s. 55–60, 92–94; sygn. 164, s. 6–7; sygn. 165, s. 4–5; sygn. 166, s. 2, 5–6, 9–10, 14, 17; sygn. 167, s. 14; sygn. 172, s. 52; sygn. 174, s. 49; sygn. 175, Sprawozdanie opisowe WAP za rok 1956; sygn. 176, Stan liczbowy zespołów i zbiorów, Wykonanie planu pracy za rok 1957; sygn. 177, s. 22–23; sygn. 178, s. 41; sygn. 179, s. 31–32, 35, 58; sygn. 180, s. 54, 57; sygn. 181, s. 29; sygn. 182, s. 26; sygn. 183, s. 29; sygn. 185, s. 17, 19; sygn. 190, s. 23; sygn. 191, s. 33; sygn. 192, s. 33; sygn. 463, s. 10, 14–15; sygn. 1426, s. 11–25; sygn. 1427, Pismo WAPL z 31 X 1956 r.; sygn. 1428, Pismo NDAP z 8 VII 1957 r., Pismo WAPL z 17 VII 1957 r.; sygn. 1429, s. 5–13, 38, 49; sygn. 1430, Pismo WAPL z 21 VIII 1963 r.; sygn. 1431, s. 13–15, 18; sygn. 1432, Pismo NDAP z 1 VII 1965 r.; sygn. 1433, Pismo NDAP z 26 II 1966 r., Pismo WAPL z 19 III 1966 r., Pismo NDAP z 15 XII 1966 r., Pisma WAPL z 10 I 1967 r.; sygn. 1434, Pismo WAPL z 14 X 1970 r., Pismo WAPL z 8 XII 1970 r.; sygn. 1435, s. 6–9; sygn. 1461, s. 2–89; sygn. 1462, s. 1–17, 26–44;

Od początku lat 70. zasób WAPL, a zwłaszcza jego rozmieszczenie, podlegał kolejnym istotnym zmianom. Wynikały one z przemieszczania zespołów archiwalnych pomiędzy WAPL a PAP zgodnie z zasadą przynależności terytorialnej. Wyłączone z niego były akta staropolskie, akta administracji państwowej i urzędów niezespólnych, zachowane fragmentarycznie akta policji i żandarmerii do 1944 r., archiwa podworskie i instytucji wyznaniowych. Wspomniana akcja oraz prowadzona równolegle systematyzacja zespołów, aktualizacja stanu kartoteki zespołów, konieczność spełnienia wymogów nałożonych przez zarządzenie NDAP w sprawie tworzenia zbioru zespołów szczytkowych, wpłynęły na chwilowe zmniejszenie się liczby zespołów WAPL praktycznie o połowę. Szczególnie wyraźnie można ten proces zaobserwować na przykładzie stworzonego zbioru akt urzędów stanu cywilnego, które do tej pory traktowane były odrębnie i wykazywane w ewidencji jako prawie 600 zespołów aktowych. Z kolei znaczny przyrost liczby zespołów w WAPL odnotowano w 1972 r. Wynikał on z wejścia w życie kolejnych zmian ewidencyjnych, polegających na: uznaniu w myśl zarządzenia NDAP z 2 VI 1972 r. akt notarialnych, sądów gminnych i sądów pokoju za grupy zespołów, uznaniu akt spółdzielni, szkół i komisji wyborczych za samodzielne zespoły, uznaniu akt powiatowych komisji wyborów do Dumy za zbiór szczytków zespołów. W 1975 r. nastąpił kolejny wzrost liczby zespołów, wynikający tym razem z przejmowania dokumentacji z instytucji podległych nadzorowi WAPL. Nabytki w tym roku wyniosły 504 m.b., z czego 380 stanowiła dokumentacja zlikwidowanych urzędów administracji samorządowej szczebla powiatowego. Wśród najważniejszych nabytków lat 80. należy wymienić materiały archiwalne o trwałej wartości historycznej pozyskane w 1983 r. z archiwum zakładowego Zarządu Wojewódzkiego Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Lublinie. W 1985 r. otrzymano za pośrednictwem NDAP zwróconą przez Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych część akt Komendy Wojewódzkiej i komend powiatowych Policji Państwowej z terenu województwa lubelskiego z lat 1919–1939, zaś w 1986 r. akta policyjne z okresu okupacji, m.in. dzienniki inwigilacyjne komend policji granatowej z Lubelszczyzny oraz fragment dokumentacji Komendanta Żandarmerii Dystryktu Lubelskiego z lat 1939–1944. Fiaskiem zakończyły się niestety starania o pozyskanie pozostałej części akt policyjnych z okresu II wojny światowej. Do końca omawianego okresu po-

sygn. 1465, s. 2–5; sygn. 1466, s. 2–8; sygn. 1817, s. 24–26; sygn. 1951, s. 2–5. Por. F. Cieślak, *60 lat działalności*, s. 176–177.

zostawały one w dyspozycji Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce (dalej: GKBZH), a obecnie stanowią część zasobu Instytutu Pamięci Narodowej. W latach 70. i 80. wykonywano również na większą skalę prace inwentaryzacyjne. Po kilku latach starań, w 1973 r., udało się opublikować *Informator – spis zespołów Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lublinie*. Kolejna publikacja, dotycząca zasobu WAPL, ukazała się w 1978 r. z okazji jubileuszu 60-lecia powstania placówki. W połowie lat 70. rozpoczęto również tworzenie indeksów (przedmiotowych, geograficznych, osobowych) do inwentarzy niektórych zespołów. W 1973 r. indeksacja objęła akta notariuszy białskich, przechowywane w zasobie OT w Łukowie, w 1974 r. akta Gimnazjum Wojewódzkiego Lubelskiego z lat 1815–1868 i Gimnazjum Męskiego Lubelskiego z lat 1866–1915 (w 1975 r. indeksy opracowano w formie książkowej), w 1975 r. inwentarze kancelarii gubernatorów chełmskiego, siedleckiego i lubelskiego z lat 1866–1918 oraz Wydziału Społeczno-Politycznego UWL z lat 1918–1939 (pracę zakończono w 1976 r.), w 1976 r. akta miasta Lublina z lat 1809–1874, w latach 1977–1983 akta rządu gubernialnego siedleckiego z lat 1867–1912 i akta miasta Lublina z lat 1874–1915, w latach 1981–1982 akta Wydziału Administracyjnego rządu gubernialnego lubelskiego z lat 1837–1866 (prace wstrzymano w latach 1983–1986), w latach 1983–1986 akta z okresu okupacji niemieckiej, przede wszystkim zespół Centrala Przesiedleńcza Policji Bezpieczeństwa – Ekspozytura w Zamościu z lat 1942–1944, Urząd Okręgu Lubelskiego z lat 1919–1944, od 1989 r. akta Wojewódzkiego Oddziału Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Lublinie z lat 1944–1951 i podległych mu oddziałów powiatowych z lat 1944–1950³⁴.

W pierwszych latach powojennych skupiono się początkowo na pracach porządkowych w materiałach aktowych zgromadzonych w APL. Polegały one na ich inwentaryzacji i usunięciu dokumentacji niearchiwalnej. Prace te objęły w szczególności akta rządu gubernialnego lubelskiego z lat 1867–1918 oraz

³⁴ APL 1944–1983, sygn. 189, s. 11–12; sygn. 191, s. 39; sygn. 192, s. 42; sygn. 193, s. 48, 51; sygn. 195, s. 22–23, 30; sygn. 196, s. 29; sygn. 197, s. 33; sygn. 198, s. 13, 15; sygn. 199, s. 12; sygn. 200, s. 18; sygn. 201, s. 40; sygn. 202, s. 13; sygn. 203, s. 16, 18, 20; AZ, 4/68, Plan pracy Archiwum Państwowego w Lublinie i OT na rok 1984; 4/99 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1985; ibidem, 4/130 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1986; ibidem, 4/159 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1987; ibidem, 4/299, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1989.

dokumentację wytworzoną w latach 1919–1939 przez przedwojenne starostwa powiatowe Lubelszczyzny³⁵.

W 1949 r. rozpoczęto opracowywanie jednolitych przepisów dotyczących brakowania akt i postępowania z narastającym zasobem archiwalnym. W 1950 r. przeprowadzono pierwsze wizytacje składnic akt urzędów i instytucji w Lublinie i powiatach objętych nadzorem APL i podległych mu OT. Wśród jednostek wizytowanych od początku dominowały jednostki administracji rządowej i samorządu terytorialnego (szczebla powiatowego, miejskiego i gminnego/gromadzkiego), ponadto fabryki i instytucje przemysłowe. Pracownicy APL służyli kierownikom i personelowi składnic akt fachową wiedzą, dostarczali instrukcje o zakładaniu i prowadzeniu składnic akt, a w wielu przypadkach pełnili rolę czynnika sprawczego, bez którego składnice nie powstałyby (tak stało się np. w przypadku PMRN w Lublinie, Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego w Świdniku oraz Fabryki Samochodów Ciężarowych). Oprócz wizytacji stałym punktem bieżącej pracy WAPL było organizowanie konferencji (ogólnych i branżowych) dla kierowników składnic akt, kursów szkoleniowych i szkoleń dla opiekunów i pracowników archiwów zakładowych. Od 1970 r. współdziałano w tym zakresie z lokalnymi strukturami Stowarzyszenia Archiwistów Polskich. W celu zapobieżenia lub wykrycia przypadków brakowania materiałów archiwalnych bez zgody WAPL we wspomnianych konferencjach brali udział również pracownicy lokalnych placówek Centrali Odpadków Użytkowych i Spółdzielni Pracy Zbieraczy Odpadków Użytkowych „Oszczędność”. Pracownicy WAPL prowadzili regularne kontrole zbiornic i podzbiornic odpadków. Miały one na celu doprowadzenie do całkowitego wyeliminowania przypadków niszczenia przez różne instytucje własnych akt kancelaryjnych, przy okazji okresowych zbiorów makulatury. Kontrole prowadzono ze szczególnym natężeniem, np. w latach 1954–1955. W 1957 r. WAPL zdołało objąć swoim nadzorem praktycznie wszystkie składnice akt w obrębie swojej właściwości terytorialnej. W tym samym roku podjęto również owocną współpracę z PWRN i Komitetem Wojewódzkim PZPR w Lublinie, w wyniku której opracowano instrukcję o prowadzeniu składnic akt w prezydiach rad narodowych, zorganizowano archiwum KW PZPR oraz składnice akt przy komitetach powiatowych PZPR. Efektem kilkuletniego doświadczenia w zakresie kontroli składnic akt urzędów administracji samorządowej szczebla gromadzkiego był opracowany przez WAPL referat *Ocena akt gromadzkich rad narodowych*, który omówiono 17 XII 1959 r. pod-

³⁵ APL 1944–1983, sygn. 165, s. 4.

czas obrad Centralnej Komisji Brakowania Materiałów Archiwalnych. W latach 1960–1961 w ramach dalszej współpracy z Wydziałem Organizacyjno-Prawnym PWRN udało się opracować wspólnie projekty wykazu akt dla poszczególnych wydziałów PWRN oraz prezydiów powiatowych rad narodowych województwa lubelskiego. Nadzór nad stałym podnoszeniem poziomu organizacyjnego składnic akt polegał na stałym zachęcaniu personelu zatrudnionego w składnicach do podnoszenia swoich kwalifikacji. Podczas wizytacji przeprowadzanych przez pracowników WAPL szczególną uwagę zwracano na instytucje, w których funkcje archiwistów pełniły osoby bez kwalifikacji lub wykonujące te obowiązki jako dodatkowe. Z tego względu doszło do pewnych tarć z członkami Spółdzielni Inwalidów i Emerytów Kolejowych „Ogniwo” oraz innych podmiotów świadczących na terenie województwa usługi archiwalne (głównie porządkowanie), których jakość często pozostawiała wiele do życzenia. Sytuację w tym zakresie udało się opanować na początku lat 70., zaś od drugiej połowy lat 80. stan organizacji archiwów zakładowych poprawił się na tyle, że usługi oferowane przez spółdzielnię i inne podmioty znajdowały coraz mniejsze grono odbiorców. W 1974 r. w związku ze świadczeniem podobnych usług przez Dział Usług Archiwalnych Wojewódzkiego Związku Gminnych Spółdzielni WAPL zmuszone było interweniować, doprowadzając do likwidacji działu³⁶.

Pod koniec lat 60. i w latach 70. pracownicy WAPL zajmujący się nadzorem skupili się przede wszystkim na tych instytucjach, które nie dotrzymywały terminowego przekazywania materiałów archiwalnych lub wykazywały rażące lekceważenie właściwego zabezpieczenia narastającego zasobu. Dotyczyło to szczególnie lokalnych organów wymiaru sprawiedliwości, które konsekwentnie odmawiały przekazania do zasobu WAPL akt spraw sądowych z okresu do 1944 r. oraz zamkniętych ksiąg hipotecznych. W konsekwencji dalsze przechowywanie wspomnianych materiałów w archiwach zakładowych macierzystych instytucji groziło ich bezpowrotnym zniszczeniem. Dzięki staraniom pracowników WAPL udało się w znacznej mierze do tego nie dopuścić, jednak wynikiem kompromisu było przejmowanie dokumentacji w postaci nieuporządkowanej, również bez odpowiednich pomocy ewidencyjnych. Wśród akt przejmowanych w tym trybie można wymienić w szczególności akta sądowe i prokuratorskie z XIX

³⁶ Ibidem, sygn. 168, s. 33, 37–38, 52; sygn. 170, s. 49–50, 55; sygn. 172, s. 61; sygn. 176, Wykonanie planu pracy za rok 1957; sygn. 178, s. 43; sygn. 179, s. 33; sygn. 180, s. 58; sygn. 182, s. 25; sygn. 183, s. 30; sygn. 185, s. 17–18; sygn. 189, s. 15; sygn. 193, s. 44–45; sygn. 195, s. 27; sygn. 510; sygn. 531; sygn. 1378–1383; sygn. 1386–1389; AZ, 4/159, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1987.

i XX w. przejęte z archiwum Sądu Powiatowego w Lublinie oraz dokumentację większości wydziałów byłego PWRN w Lublinie, przejętą z archiwum zakładowego UWL. Kolejnym wyzwaniem dla pracowników WAPL była likwidacja urzędów i jednostek administracji samorządowej szczebla powiatowego w 1975 r. Podjęte w związku z tym w 1975 r. i w kolejnych latach działania polegały na nawiązaniu ścisłej współpracy z kierownictwem terenowych organów administracji państwowej, opracowaniu normatywów dotyczących przejmowania akt, zorganizowaniu szkoleń dla członków komisji likwidacyjnych urzędów powiatowych w formie konferencji szkoleniowych i stałym doradztwie fachowym. Organizacją szkoleń opiekunów i pracowników archiwów zakładowych zajmował się w tym czasie działający przy WAPL punkt konsultacyjny Zakładu Doskonalenia Zawodowego w Poznaniu. Od 1979 r. szczególnie dobre wyniki w zakresie nadzoru nad narastającym zasobem przyniosła współpraca z Biurem Organizacyjno-Prawnym i Kadr UWL, które przeprowadziło w 1978 r. własne badania w urzędach miejskich i gminnych w zakresie archiwizowania akt i sytuacji archiwów zakładowych. Ich wynikiem było powstanie opracowań statystyczno-opisowych i informacji o kadrach archiwów zakładowych, a ponadto decyzja o podjęciu dalszych działań w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych pracowników archiwów zakładowych. Mimo poprawy w zakresie gromadzenia i zabezpieczania materiałów archiwalnych w archiwach zakładowych urzędów miejskich i gminnych nie udało się wyeliminować wszystkich negatywnych zjawisk. Zaliczyć można do nich sytuacje, w których spora część dokumentacji kategorii A przechowywana była w komórkach organizacyjnych urzędów dłużej niż to wynikało z przepisów, a przekazywanie akt do archiwów zakładowych następowało opieszale. Aby uniknąć sytuacji analogicznej do tej, która miała miejsce z dokumentacją instytucji wymiaru sprawiedliwości, w pierwszej połowie lat 80. zdecydowano o przejmowaniu do zasobu WAPL materiałów archiwalnych władz miejskich wytworzonych do 1973 r. Podobnie postąpiono z dokumentacją prezydów gromadzkich rad narodowych województwa białkopodlaskiego i lubelskiego oraz z aktami hipotecznymi i notarialnymi z terenu Białej Podlaskiej, Lublina i Puław. Warto nadmienić, że w 1987 r. do zasobu archiwum trafiła niewielka ilość dokumentacji lokalnych struktur zdelegalizowanego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w postaci akt Komisji Zakładowej działającej w Przedsiębiorstwie Budownictwa Rolniczego w Lublinie. Od 1985 r. lubelskie archiwum wraz z innymi placówkami państwowej sieci archiwalnej rozpoczęło opracowywanie ankiet o stanie i zasobie archiwów zakładowych, które przekazywano do NDAP. Były one następnie wykorzystywane na

potrzeby pierwszego systemu komputerowego AZAK, wdrożonego w polskich archiwach państwowych zarządzeniem naczelnego dyrektora Archiwów Państwowych z 16 I 1985 r.³⁷

Konserwację materiałów archiwalnych znajdujących się w zasobie APL rozpoczęto dopiero w latach 50. Początkowo, z powodu braku odpowiednich środków, pomieszczeń i przeszkolonego fachowo personelu, wykonywano tylko prace doraźne. W 1951 r. udało się poddać konserwacji 29 j.a., a ok. 600 dalszych uznano za wymagające pilnej konserwacji. W tym okresie jedynym środkiem konserwatorskim, którym dysponowało WAPL, była bibuła odkażona, nadająca się jedynie do przekładania zbutwiałych kart w j.a. Z uwagi na stale pogarszający się stan fizyczny wielu archiwaliów, najpilniejszymi zadaniami w planach WAPL było zorganizowanie pracowni konserwatorskiej dla naprawy najbardziej zniszczonych akt, pracowni introligatorskiej dla szycia i oprawiania archiwaliów oraz opracowanie wytycznych i rozpoczęcie mikrofilmowania najcenniejszych zbiorów. Po kilku latach sytuacja nadal pozostawiała wiele do życzenia, dokonywano jedynie w niewielkim zakresie dezynsekcji akt, szyto również archiwalia uporządkowane z rozsypu. Od 1960 r. rozpoczęto regularne pomiary panującej w magazynach archiwalnych temperatury i wilgotności powietrza, zaś od 1970 r. umieszczono w nich na stałe elektryczne nawilżacze powietrza, termowentylatory oraz termohigrografy. W pierwszej połowie lat 60. odnotowano znaczny postęp w dziedzinie konserwacji. Liczba jednostek zszytych wzrastała systematycznie, zwłaszcza po rozpoczęciu procesu mikrofilmowania akt. Niestety, WAPL nadal nie posiadało pracowni konserwatorskiej, odrębnego etatu introligatora oraz własnej komory dezynfekcyjnej. Korzystano zatem z pomocy innych instytucji. W tym zakresie warto nadmienić o wysłaniu w 1965 r. do Centralnego Laboratorium Konserwacji Archiwaliów (dalej: CLKA) przy AGAD 20 najbardziej zniszczonych ksiąg z okresu staropolskiego, rewindykowanych z ZSRR. W 1966 r. konserwacją objęto skorowidze do ksiąg notarialnych, którym groziło dalsze zniszczenie w związku z częstym wykorzystywaniem ich przy załatwianiu kwerend. Dopiero w 1967 r., dzięki nowym etatom przyznanym przez NDAP, WAPL mogło przyspieszyć tempo prac konserwatorskich z zastosowaniem nowych metod, w tym oprawiania ksiąg, czy wzmacniania kart j.a. z okresu staropolskiego

³⁷ APL 1944–1983, sygn. 23, s. 9–11; sygn. 190, s. 19; sygn. 191, s. 42; sygn. 193, s. 42–43, 45; sygn. 195, s. 20, 28; sygn. 196, s. 28; sygn. 199, s. 9–10; sygn. 202, s. 10–11; AZ, 4/68 Plan pracy Archiwum Państwowego w Lublinie i OT na rok 1984; *ibidem*, 4/159 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1987; *ibidem*, 4/299, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1989.

metodą laminacji na zimno. W 1970 r. kontynuowano poprawę stanu zabezpieczenia akt w magazynach archiwalnych: zamontowano lniane zasłony okien, zaczęto też zastępować tasiemkami sznurek, którym do tej pory powiązane były j.a., zwłaszcza w zespołach nieopracowanych lub niezinventaryzowanych. W 1972 r. rozpoczęto umieszczanie dokumentów z zasobu WAPL w specjalnie zaprojektowanych pudłach. Podjęto również decyzję o zabezpieczeniu papierem pakowym j.a. znajdujących się na najniższej położonych półkach regałów magazynowych. W 1973 r. zintensyfikowano prace nad zabezpieczaniem zasobu staropolskiego, wykorzystując kolejne nowe zabiegi konserwatorskie: księgi zaopatrywano w oprawy, a w przypadku istniejących opraw skórzanych natłuszczano je i zabezpieczano, dodatkowo obkładając w obwoluty z płótna lnianego, od 1976 r. z kartonu. Akta nowsze szyto lub klejono na styk klejem C-20. W 1973 r. do osobnego pomieszczenia przeniesiono alegaty do ksiąg stanu cywilnego, poważnie zakażone mikroorganizmami podczas przechowywania w latach 1959–1964 w nieodpowiednich warunkach. Dokumentację tę próbowano wybrakować, lecz NDAP nie wyraziła na to zgody. W konsekwencji alegaty do dnia dzisiejszego stanowią część zasobu APL. W 1977 r. po konsultacjach i uzgodnieniach z przedstawicielami CLKA udało się zorganizować w WAPL profesjonalną pracownię konserwacji materiałów archiwalnych. Dzięki jej powstaniu oraz zwiększeniu etatów konserwatorskich można było od 1978 r. regularnie monitorować stan fizyczny akt wypożyczanych z magazynów do różnych celów, a w razie konieczności podejmować konieczne zabiegi konserwatorskie. W zakresie prac konserwatorskich prowadzonych w latach 80. warto wspomnieć o zabezpieczeniu w WAPL fragmentów akt Komendy Okręgu Armii Krajowej w Lublinie z 1944 r., odnalezionych podczas prac remontowych w jednej z kamienic na lubelskim Starym Mieście. Dzięki wysiłkowi personelu pracowni konserwacji udało się uratować od całkowitego zniszczenia ok. 90 proc. tych unikatowych materiałów. Niestety, w latach 80. pracownia musiała borykać się z poważnymi trudnościami, wynikającymi z chronicznego braku materiałów konserwatorskich, przede wszystkim papieru czerpanego do wypełniania ubytków kart i dokumentów. Wspomniane problemy powodowały czasowe zaprzestanie konserwacji j.a. z okresu staropolskiego na rzecz dokumentów z XIX–XX w.

W 1959 r. podjęto pierwsze prace w zakresie mikrofilmowania akt, przygotowując i przesyłając do Archiwum Dokumentacji Mechanicznej (dalej: ADM) 329 ksiąg miejskich z okresu staropolskiego oraz niewielką ilość archiwaliów z XIX w. Prace te kontynuowano w roku 1960 r. Objęły one kolejne księgi miejskie oraz akta władz administracyjnych i wojskowych z XIX i XX w., zwłaszcza archi-

walia cieszące się dużym zainteresowaniem badaczy. Wśród nich warto wymienić mikrofilmowane przez kilka kolejnych lat akta Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego Fundacji Staszica z lat 1784–1945. W 1964 r. oraz w latach następnych mikrofilmowanie archiwaliów objęło kolejną partię akt z XIX w. (Dyrekcja Szkolna Siedlecka z lat 1864–1912), okresu międzywojennego (akta policyjne, akta Sądu Okręgowego w Lublinie dotyczące procesów osób prowadzących działalność komunistyczną, akta Wydziału Społeczno-Politycznego UWL z lat 1919–1939), okupacji niemieckiej (zespoły Komendantura Placu w Lublinie z lat 1939–1944, Niemiecki Urząd Stanu Cywilnego w Lublinie z lat 1940–1944) oraz powojennego (Pełnomocnik Wojewódzki PKWN ds. Reformy Rolnej z lat 1944–1945, akta prezydów powiatowych rad narodowych województwa lubelskiego). W 1967 r. udało się zorganizować w WAPL własną pracownię mikrofilmową z przeznaczeniem jej na potrzeby tzw. mikrofilmowania eksportowego. Powstanie pracowni miało ścisły związek z podpisaniem 27 II 1967 r. umowy pomiędzy Centralą Handlu Zagranicznego „CEKOP” a ADM, dotyczącej wykonania mikrofilmów akt metrykalnych i stanu cywilnego z okresu od XVI w. do lat 60. XIX w., przechowywanych w polskich archiwach państwowych, na potrzeby *Genealogical Society of the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints* (potocznie zwanego Kościołem mormonów). Pierwszy etap mikrofilmowania został zakończony w drugiej połowie 1971 r., kiedy to decyzją NDAP wykorzystywany sprzęt przekazano do ADM. W 1972 r. wykonano w WAPL pozaplanowe mikrofilmowanie ksiąg metrykalnych z własnego zasobu. W tym samym roku WAPL powróciło do mikrofilmowania j.a. z zasobu staropolskiego, które trwało przez kolejnych kilka lat, obejmując m.in. księgi ziemskie i grodzkie lubelskie, podkomorskie lubelskie, łukowskie i chełmskie, akta komisji porządkowych cywilno-wojskowych, wyciągi z ksiąg tabuli galicyjskiej. Do mikrofilmowania ksiąg stanu cywilnego powrócono pod koniec lat 70., po otrzymaniu dalszych dopływów z urzędów stanu cywilnego. W latach 1986–1987 mikrofilmowanie eksportowe, w oparciu o zamówienie Centralnego Archiwum Historii Narodu Żydowskiego w Jerozolimie, objęło również dokumentację z XIX w., dwudziestolecia międzywojennego i z okresu okupacji hitlerowskiej, dotyczącą społeczności żydowskiej Lubelszczyzny. Niestety, z powodu rozmaitych przeszkód natury technicznej (wadliwy lub psujący się sprzęt, kłopoty z zaopatrzeniem w materiały fotograficzne) oraz kadrowej (brak odpowiednio wykwalifikowanego personelu) w latach 80. pracownia re-

prograficzna APL borykała się z poważnymi trudnościami. Przyczyniały się one nawet do okresowego wstrzymywania mikrofilmowania³⁸.

W momencie wznowienia działalności APL udostępniło użytkownikom ok. 2/3 swojego ówczesnego zasobu. Początkowo liczba osób korzystających z zasobu APL była skromna. W 1945 r. odnotowano tylko kilku użytkowników. Wpływ na to miała niewątpliwie trudna sytuacja lokalowa. APL pod koniec lat 40. dysponowało pracownią naukową o niewielkiej powierzchni, urządzonej w dawnym mieszkaniu woźnego. Niezależnie od wspomnianych trudności w pierwszych miesiącach swojej powojennej działalności APL z powodzeniem udostępniało swoje zbiory, tak osobom prywatnym, jak i instytucjom. Sytuacja lokalowa poprawiła się w 1950 r., kiedy udało się wydzielić pomieszczenie bardziej odpowiednie do samodzielnego korzystania z materiałów archiwalnych, lecz dopiero w momencie przeniesienia siedziby WAPL na ul. Trybunalską 13 można było stworzyć w pełni profesjonalną pracownię naukową. Wspomniane usprawnienia wpłynęły na znaczny wzrost liczby użytkowników, która do końca omawianego okresu wynosiła od ok. 200 do ok. 300 rocznie. Równocześnie wzrastała również liczba udostępnianych jednostek, która w latach 60. wynosiła od ok. 5000 do ok. 10 000 jednostek. Od połowy lat 70. do końca omawianego okresu użytkownikom czytelnicy udostępniano rokrocznie kilkanaście tysięcy j.a. W latach 1979 i 1989 ich liczba wyniosła prawie 20 000³⁹.

W latach 60., 70. i 80. zasób WAPL był szczególnie intensywnie wykorzystywany przez przedstawicieli zagranicznych organów wymiaru sprawiedliwości oraz użytkowników z kraju i z zagranicy, poszukujących materiałów dotyczących niemieckich zbrodni wojennych. W 1961 r. WAPL odwiedzili m.in. pracownicy Generalnej Prokuratury NRD, następnie zaś prokuratorzy austriaccy, poszukujący materiałów archiwalnych dotyczących działalności szefa Głównego Urzędu Go-

³⁸ APL 1944–1983, sygn. 169, s. 72, 80; sygn. 172, s. 58–60, 63–65; sygn. 178, s. 44; sygn. 179, s. 33–34; sygn. 183, s. 32; sygn. 184, s. 31; sygn. 185, s. 20; sygn. 186, s. 31; sygn. 188, s. 30; sygn. 189, s. 16; sygn. 190, s. 16, 26; sygn. 191, s. 42, 48–49; sygn. 192, s. 37–38; sygn. 193, s. 52–53; sygn. 196, s. 30; sygn. 197, s. 38–40; sygn. 198, s. 20; sygn. 200, s. 22; sygn. 202, s. 14–15; sygn. 203, s. 16–17; sygn. 243, s. 3, 5; sygn. 349, s. 4–10; sygn. 1629, s. 3, 6; sygn. 1630, s. 4, 11; sygn. 1631, s. 2–3, 5–9, 18–19; AZ, 4/68, Plan pracy Archiwum Państwowego w Lublinie i OT na rok 1984; ibidem, 4/99 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1985; ibidem, 4/130 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1986; ibidem, 4/159, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1987.

³⁹ APL 1944–1983, sygn. 164, s. 6–7, 11; sygn. 165, s. 5; sygn. 166, s. 3, 6; sygn. 168, s. 28, 52; sygn. 172, s. 46; sygn. 181, s. 26; sygn. 182, s. 21.

spodarczo-Administracyjnego SS Obergruppenführera Oswalda Pohla (listopad 1964 r.) oraz przedstawiciele Centrali Badania Zbrodni Narodowosocjalistycznych w Ludwigsburgu (1965 r.). W 1971 r. dokumenty z zasobu WAPL udostępniono pracownikom Wytwórni Filmowej „Czołówka” na potrzeby filmu *Tagebuch – dziennik doktora Hansa Franka*. W 1973 i 1975 r. z zasobu WAPL korzystali prokuratorzy z Hamburga na potrzeby spraw toczących się przed organami wymiaru sprawiedliwości Republiki Federalnej Niemiec, dotyczących m.in. Konrada Rheindorfa, podpułkownika policji porządkowej (*Schutzpolizei*) w Lublinie, Sturmbannführera Georga Michalsena, odpowiedzialnego za wykorzystywanie Żydów do pracy przymusowej na rzecz okupanta i Wernera Beckera, byłego starosty powiatowego (*Kreishauptmanna*) w Brzeżanach w Galicji. W 1983 r. wyszukiwanie materiałów archiwalnych dotyczących zbrodni okupanta niemieckiego wykonywał pracownik Państwowego Zarządu Archiwów NRD. W 1986 r. dziennikarz z RFN Gerd E. Haidy prowadził w APL poszukiwania dokumentów dotyczących zbrodniczej działalności dr. Wernera Ansela, *Kreishauptmanna* w Biłgoraju i Chełmie⁴⁰.

Zarządzeniem nr 25 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 17 VIII 1979 r. pracowni naukowej WAPL nadano imię prof. Stanisława Ptaszyckiego, organizatora i pierwszego dyrektora archiwum w latach 1918–1926, sprawującego w okresie od 1 X 1926 r. do 1 VII 1931 r. funkcję Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych⁴¹.

Wykonywanie kwerend w okresie bezpośrednio następującym po wznowieniu działalności APL w lipcu 1944 r. było sporadyczne, jednak w kolejnych latach liczba instytucji i osób prywatnych, zlecających poszukiwania dokumentów potrzebnych zarówno do spraw urzędowych, jak i poszukiwań genealogicznych zaczęła szybko rosnąć⁴². Znaczne zwiększenie liczby zlecanych WAPL poszukiwań zanotowano począwszy od lat 60. W tej i kolejnej dekadzie liczba wniosków o przeprowadzenie kwerend, wpływających rokrocznie do WAPL, wynosiła ok. 1000. Przeważały wśród nich podania osób prywatnych z kraju i z zagranicy, poszukujących dokumentów dotyczących spraw majątkowych, aktów stanu cywilnego, poświadczających wykształcenie i staż pracy. Jednostki administracji

⁴⁰ Ibidem, sygn. 180, s. 61; sygn. 183, s. 34; sygn. 184, s. 32; sygn. 190, s. 25; sygn. 192, s. 34; sygn. 195, s. 23; sygn. 203, s. 21; AZ, 4/130, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1986.

⁴¹ APL 1944–1983, sygn. 17, s. 15–17; sygn. 199, s. 16. Por. M. Trojanowska, *Ptaszycki Stanisław*, [w:] SBAP, t. 1, s. 178–179; E. Wierzbicka, *Kalendarium dziejów*, s. 194.

⁴² APL 1944–1983, sygn. 165, s. 6; sygn. 166, s. 6, 18; sygn. 167, s. 15, 44; sygn. 168, s. 41; sygn. 172, s. 46; sygn. 174, s. 40.

rządowej i samorządu terytorialnego zlecały głównie poszukiwanie materiałów niezbędnych w ówczesnie toczących się postępowaniach regulujących stan prawny nieruchomości. W tym czasie, dzięki zorganizowaniu pracowni fotograficznej oraz otrzymaniu kserografu, WAPL zaczęło wydawać swoim klientom fotokopie i odbitki kserograficzne materiałów archiwalnych zamiast sporządzanych uprzednio odpisów i wypisów⁴³.

W latach 80. znaczące miejsce w strukturze tematycznej kwerend zajęły poszukiwania dokumentów związanych z potrzebami socjalno-bytowymi społeczeństwa. Zwiększone zainteresowanie zasobem WAPL zaczęły wykazywać osoby prywatne poszukujące dokumentacji do celów emerytalnych, rentowych lub uzyskania statusu kombatanta. Od 1983 r. do końca omawianego okresu liczba kwerend zleczanych przez osoby poszukujące potwierdzenia doznanych przez nie represji podczas pacyfikacji i wysiedlenia wsi Zamojszczyzny (tzw. Dzieci Zamojszczyzny) osiągnęła niespotykane do tej pory rozmiary, wskutek czego ogólna liczba poszukiwań realizowanych na wnioski osób prywatnych w latach 1985–1989 wynosiła od dwóch i pół do niemal czterech tysięcy⁴⁴.

Ważne miejsce w strukturze kwerend realizowanych przez APL/WAPL zajmowały poszukiwania tematyczne. Instytucjami zlecającymi były początkowo przede wszystkim jednostki nadrzędne, np. Ministerstwo Oświaty lub NDAP, natomiast w miarę upływu czasu i wraz z poszerzaniem się stanu wiedzy o zasobie placówki powiększał się krąg instytucji zainteresowanych uzyskaniem informacji archiwalnej z różnych dziedzin. W latach 1949–1989 APL/WAPL wykonało ok. 60 kwerend tematycznych⁴⁵.

Kolejną formą udostępniania zasobu, której często towarzyszyło wykonywanie kwerend tematycznych lub tworzenie zbiorów danych, poświęconych kon-

⁴³ Ibidem, sygn. 180, s. 50; sygn. 181, s. 26; sygn. 182, s. 21; sygn. 191, s. 41, 49; sygn. 195, s. 36; sygn. 198, s. 17.

⁴⁴ Ibidem, sygn. 202, s. 13–14; sygn. 203, s. 14.

⁴⁵ Ibidem, sygn. 168, s. 31–33, 36, 40, 52; sygn. 169, s. 33–37; sygn. 171, s. 120; sygn. 174, s. 59–65; sygn. 176, Wykonanie planu pracy za r. 1957; sygn. 181, s. 36; sygn. 185, s. 17; sygn. 186, s. 27; sygn. 203, s. 21; sygn. 351, s. 3, 5–6, 8, 10, 12, 15–18; sygn. 1575–1588; sygn. 1639, s. 1–6; sygn. 1640, s. 5–30; sygn. 1641, s. 4–5; sygn. 1817, s. 11–19; AZ, 4/99 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1985; ibidem, 4/130, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1986; ibidem, 4/159, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1987; ibidem, 4/195, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1988; ibidem, 4/229, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1987.

kretnemu zagadnieniu, były prezentacje materiałów archiwalnych. W dniach 11–12 XI 1976 r. tematem zorganizowanego pokazu były przechowywane w zasobie WAPL materiały kartograficzne. Jego uczestnikami byli przedstawiciele różnych polskich ośrodków naukowych, przybyli do Lublina na kursokonferencję dotyczącą klasyfikacji i przechowywania map, odbywającą się w ramach II Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii zorganizowanej w Warszawie przez Zakład Historii Nauki, Oświaty i Techniki Polskiej Akademii Nauk (dalej: PAN). W 1977 r. prezentacja dokumentów z zasobu WAPL objęła materiały ważne z punktu widzenia gospodarki narodowej, dotyczące: rolnictwa, budownictwa wodnego, melioracji rolnych, budownictwa komunalnego i mieszkaniowego. W latach 1977–1979 na wniosek Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie udostępniono plany regionalne Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego przy PWRN w Lublinie. Miało to związek z opracowywanym ówczesnie planem zagospodarowania przestrzennego terenu Lubelskiego Zagłębia Węglowego. W tym samym okresie zorganizowano w WAPL spotkanie przedstawicieli placówek naukowych i oświatowych z Lublina i Zamościa, na którym prezentowano materiały do historii oświaty. W 1978 r. tematyka konferencji, połączonej z prezentacją materiałów archiwalnych, poświęcona była dokumentacji dotyczącej zabytkowych zespołów przestrzenno-architektonicznych. Równolegle rozpoczęto wstępną rejestrację materiałów archiwalnych na potrzeby planu zagospodarowania rzek Wisły i Wieprza, który opracowywano na szczeblu centralnym w wyniku uchwał XII Plenum Komitetu Centralnego PZPR dotyczących gospodarki wodnej. Dzięki podjętym działaniom w 1979 r. zorganizowano w WAPL szereg konferencji, na których prezentowano materiały dotyczące gospodarki leśnej, ze szczególnym uwzględnieniem ich znaczenia dla ochrony środowiska naturalnego, oraz materiały dotyczące gospodarki wodnej. Wzięli w nich udział pracownicy naukowcy Lubelskiej Akademii Rolniczej, zajmujący się gospodarką łąkowo-pastwiskową oraz przedstawiciele organów administracji, zajmujących się budownictwem wodnym, melioracją i ochroną środowiska. W latach 1980–1981 w tym samym trybie prezentowano materiały archiwalne dotyczące gospodarki komunalnej, górnictwa i energetyki, cegielni i młynów wodnych⁴⁶.

⁴⁶ APL 1944–1983, sygn. 130, s. 159–160; sygn. 189, s. 13; sygn. 190, s. 18; sygn. 191, s. 37, 40; sygn. 192, s. 34; sygn. 193, s. 45, 52; sygn. 195, s. 25; sygn. 196, s. 20–21, 25–26; sygn. 197, s. 35–37; sygn. 198, s. 13, 15–17; sygn. 199, s. 12, 14–16; sygn. 200, s. 18–20; sygn. 201, s. 41; sygn. 202, s. 14.

Od samego początku, po wznowieniu działalności APL po wojnie, kierownictwo placówki starało się podejmować wszelkie możliwe działania w zakresie popularyzacji zgromadzonych archiwaliów. Ważne miejsce w tym obszarze aktywności zajmowały wystawy tematyczne, początkowo skromne z uwagi na trudne warunki lokalowe. W latach 1946–1989 APL/WAPL oraz PAP/OT zorganizowały ok. 60 wystaw⁴⁷.

W dziedzinie działalności popularyzatorskiej WAPL było szczególnie aktywne poczynając od lat 60. Dobre wyniki w tym zakresie dała zwłaszcza cykliczna akcja pod nazwą Tydzień Archiwów. W latach 1958–1989 odbyło się siedem edycji tygodnia. W ich trakcie zasób WAPL/APL prezentowano odwiedzającym placówkę wycieczkom, organizowano pogadanki poświęcone roli i znaczeniu archiwów lub dotyczące wybranych rodzajów archiwaliów, zwłaszcza tych, które prezentowano na okolicznościowych wystawach. Starano się w jak największym stopniu promować placówkę w lokalnych mediach oraz docierać z informacjami o zasobie do możliwie szerokich kręgów społeczeństwa, zwłaszcza do młodzieży szkolnej. W 1963 r. w ramach obchodów II Tygodnia Archiwów rozpoczęto wieloletnią współpracę ze szkołami województwa lubelskiego, przygotowując i wysyłając do nich zestawy fotokopii dokumentów, dotyczących powstania styczniowego. W 1972 r. WAPL wspólnie z Kuratorium Oświaty i Okręgowym Ośrodkiem Metodycznym w Lublinie przygotowało zestaw fotokopii najciekawszych dokumentów z zasobu, które przewidziane były do wykorzystania na lekcjach historii i wychowania obywatelskiego. Otrzymały je początkowo szkoły

⁴⁷ Ibidem, sygn. 168, s. 52; sygn. 169, s. 79; sygn. 172, s. 46; sygn. 174, s. 40–41; sygn. 176 Wykonanie planu pracy za r. 1957; sygn. 179, s. 56; sygn. 180, s. 61; sygn. 181, s. 35; sygn. 182, s. 28; sygn. 185, s. 15, 21; sygn. 186, s. 30; sygn. 192, s. 43; sygn. 193, s. 58; sygn. 197, s. 38; sygn. 198, s. 18; sygn. 199, s. 16–17; sygn. 200, s. 20; sygn. 202, s. 14; sygn. 203, s. 22; sygn. 216, s. 9–10, 26, 69; sygn. 217, s. 44–45, 53, 58; sygn. 219, s. 33; sygn. 222, s. 23–24; sygn. 226, s. 76; sygn. 227, s. 25; sygn. 228, s. 11; sygn. 233, s. 15, 34, 57, 80; sygn. 236, s. 27–28; sygn. 237, s. 19–20, 43; sygn. 238, s. 16, 46; sygn. 241, s. 8; sygn. 1638, s. 1–13; sygn. 1799, s. 3–5; AZ, 4/69 Sprawozdanie z wykonania planu pracy Oddziału APL w Krasnymstawie za 1984 r., Sprawozdanie opisowe z działalności Oddziału APL w Kraśniku za rok 1984; ibidem, 4/99 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1985; ibidem, 4/130, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1986; ibidem, 4/159, Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1987; ibidem, 4/195 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1988; ibidem, 4/98 Sprawozdanie z wykonania planu pracy Oddziału APL w Krasnymstawie za 1988 r.; ibidem, 4/299 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1989. Programy, scenariusze, kroniki wystaw własnych i współorganizowanych zob. APL 1944–1983, sygn. 1764–1796.

średnie województwa lubelskiego (np. w 1973 r. w ramach obchodów IV Tygodnia Archiwów), zaś w 1979 r. również zbiorcze szkoły gminne⁴⁸.

W zakresie działalności naukowej ważną rolę odgrywały zebrania naukowe. W latach 1944–1948 nie organizowano ich, lecz pod koniec 1949 r. Ministerstwo Oświaty, opierając się na uchwałach zjazdów dyrektorów archiwów państwowych, zaleciło organizowanie zebrań naukowych co dwa tygodnie. Pierwsze zebranie naukowe w APL odbyło się 5 XI 1949 r. Tematyka zebrań związana była ściśle z bieżącą pracą nad zasobem, poruszano podczas nich także aktualne problemy metodyki. Z zebrań naukowych korzystano również do prezentowania rezultatów prac badawczych pracowników WAPL/APL⁴⁹.

Nie mniej ważnym elementem działalności naukowej APL/WAPL był udział w zjazdach, konferencjach i sesjach naukowych. Działalność w tym zakresie prowadzono z powodzeniem począwszy od lat 50. Szczególne miejsce w ramach tego rodzaju aktywności miała uroczysta sesja naukowa, zorganizowana 18 V 1978 r. z okazji 60-lecia powstania archiwum. Wygłoszono na niej referaty dotyczące historii archiwum, jego zasobu i personelu. Z okazji jubileuszu archiwum wybiło specjalny okolicznościowy medal z popiersiem S. Ptaszyckiego i wydało druk bibliofilski *Lublin 1317–1977*. W uznaniu zasług WAPL otrzymało szereg pamiątkowych odznaczeń. Minister oświaty i wychowania przyznał instytucji medal pamiątkowy z okazji 200. rocznicy powstania Komisji Edukacji Narodowej, władze wojewódzkie honorową odznakę „Za Zasługi dla Lubelszczyzny”, kierownictwo UMCS medal „Nauka w Służbie Ludu”, a Instytut Historii PAN medal pamiątkowy z okazji 25-lecia⁵⁰.

⁴⁸ Ibidem, sygn. 191, s. 48; sygn. 192, s. 44; sygn. 199, s. 17; sygn. 1801, s. 2–8, 14–16; sygn. 1802, s. 5–6, 14–15, 37–40; sygn. 1803, s. 28–29; sygn. 1804, s. 23–24, 30, 34, 66–76, 136–139; sygn. 1805, s. 8–10, 30–31; sygn. 1806, s. 1, 6; sygn. 1807, s. 1–13; sygn. 1808, s. 4–80; sygn. 1809, s. 5–41; sygn. 1823, s. 10–40; AZ, 4/99 Sprawozdanie roczne z wykonania planu prac archiwalnych AP w Lublinie i OT w roku 1985. Materiały przygotowane w WAPL dla prasy i radia, wycinki prasowe zob. APL 1944–1983, sygn. 1810–1836.

⁴⁹ Ibidem, sygn. 164, s. 10; sygn. 168, s. 27, 52; sygn. 169, s. 74, 80; sygn. 171, s. 21; sygn. 172, s. 11, 47–48. Plany, protokoły i referaty wygłaszane na zebraniach naukowych w WAPL/APL, zob. ibidem, sygn. 1591–1622.

⁵⁰ Ibidem, sygn. 113, s. 1–2, 7–10; sygn. 2, 10, 22, 29–32; sygn. 115, s. 2–7; sygn. 115, s. 2–3; sygn. 117, s. 2–11; sygn. 118, s. 2–15; sygn. 171, s. 120; sygn. 172, s. 48; sygn. 174, s. 44–45; sygn. 176, Wykonanie planu pracy za rok 1957; sygn. 178, s. 45; sygn. 180, s. 59; sygn. 183, s. 32–33; sygn. 184, s. 32; sygn. 188, s. 31; sygn. 192, s. 44; sygn. 196, s. 22–23, 26; sygn. 197, s. 35, 37–38; sygn. 198, s. 14–15, 18–19; sygn. 200, s. 19, 21; sygn. 1623, s. 3–27; sygn. 1628, s. 5–6, 32–33.

WAPL angażowało się również w działalność dydaktyczną. W latach 1977–1980 pracownicy WAPL prowadzili jednorazowe zajęcia dydaktyczne w zakresie archiwoznawstwa ze studentami Instytutu Nauk Politycznych i Instytutu Historii UMCS, zaś w czasie pozasłużbowym zajęcia z archiwistyki i metodyki archiwalnej ze studentami Instytutu Historii KUL. W 1981–1982 WAPL na wniosek dyrekcji Zespołu Szkół Ekonomicznych im. A. i J. Vetterów w Lublinie zajęło się organizacją zajęć w ramach Policealnego Studium Archiwistyki. Program nauczania tego studium został opracowany wspólnie przez NDAP i Ministerstwo Oświaty i Wychowania w 1979 r. Pracownicy WAPL prowadzili zajęcia z archiwistyki, archiwoznawstwa, organizacji i metodyki prac w archiwach zakładowych oraz zajęcia praktyczne. Kierownictwu studium udzielono również dodatkowej pomocy przy organizacji miesięcznych praktyk słuchaczy oraz wyborze tematów prac dyplomowych. Zajęcia odbywały się częściowo w budynku WAPL⁵¹.

Lata 1944–1989 w historii APL/WAPL stanowiły okres bardzo trudny. Do najważniejszych problemów, z jakimi stale musiała borykać się dyrekcja placówki oraz jej pracownicy, zaliczyć można niewątpliwie warunki lokalowe, braki kadrowe, często zmieniającą się strukturę organizacyjną, czy stale zwiększający się zakres i stopień złożoności zadań wykonywanych w ramach bieżących obowiązków. Mimo tych trudności APL/WAPL w omawianym okresie może poszczycić się imponującym dorobkiem we wszystkich podejmowanych przedsięwzięciach.

Summary

State Archives in Lublin in 1944–1989

The article attempts to discuss the history of the most important fields of activities of the State Archives in Lublin in the years 1944–1989. The article presents the principal legal acts that standardize the activity of the Lublin Archives and its place in the archival network in Poland, the organizational structure with the most important changes, the history of the branches, collegial bodies and their tasks, persons acting as directors of the institution, its personnel, and the matters concerning the housing of the Archives. As far as the activity of the Archives is concerned, the article discusses the archival holdings and the most important

⁵¹ Ibidem, sygn. 201, s. 43; sygn. 202, s. 15; sygn. 433, s. 1, 5–10.

changes in its quantity and internal structure as well as organization and the most important achievements of the sector of supervision over the continually growing holdings and the reprographic-conservation workshop. The author also discusses the activity of the Archives in the field of direct and indirect accessibility of archival materials. Finally, the article presents the most important achievements of the institution in scientific, popularizing, and teaching fields.

KEYWORDS: State Archives, Provincial State Archives, Lublin, centenary of the State Archives in Lublin.

Bibliografia

- Archiwum Państwowe w Chełmie 1952–2002*, red. P. Dymmel, Lublin 2002.
- Archiwum Państwowe w Lublinie i jego oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzynie Podlaskim. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, t. 1, red. F. Cieślak, M. Trojanowska, Lublin 1997.
- Chursan A., *Adamczyk Władysław*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 3, Warszawa 2017, s. 27–28.
- Cieślak F., *60 lat działalności Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *Problemy historii i archiwistyki. Materiały z sesji naukowej w Lublinie odbytej w dniu 18 maja 1978 r.*, red. T. Mencil, Lublin 1986, s. 165–186.
- Cieślak F., *Białkowski Leon*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 37–39.
- Cieślak F., *Gawarecka Kazimiera*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 69–71.
- Cieślak F., *Kossowski Aleksander*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 111–112.
- Cieślak F., *Mencil Tadeusz*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 117–120.
- Cieślak F., *Stelmaszczyk Jan*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 207–208.
- Cieślak F., Kus J., *Stankowa Maria*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 170–171.
- Dymmel P., *Szewczyk Roman Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 237–238.

- Dymmel P., Jakóbczak Z., *Bibliografia publikacji pracowników Archiwum Państwowego w Lublinie 1918–2008*, Lublin 2008.
- Gałęzowska K., *Startek Izabella Marta*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 227.
- Kłak I., *Kuwałek Robert Jerzy*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 134–135.
- Kus J., *Zakrzewska-Dubasowa Mirosława Wanda*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 271–274.
- Łosowski J., Rodziewicz T., *Janicki Stefan Bruno*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 71–72.
- Maćkowski R., *Moskała Aleksander Konstanty*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 160–161.
- Magier D., *Oddział APL w Radzynie Podlaskim – zasób i jego udostępnianie*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób*, red. E. Wierzbička, L. Zabielski, Warszawa 2003, s. 119–130.
- Minicki S., *Dzieje i zasób Oddziału Chełmskiego Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *Archiwum Państwowe w Chełmie 1952–2002*, red. P. Dymmel, Lublin 2002, s. 21–43.
- Mulak Ł., *Zyśko Wojciech*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 279–282.
- Pawłowska A., *Kunicki Jan*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 119.
- Pawłowska A., *Maiński Bolesław*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 131–132.
- Pawłowska A. T., *Tomczyk Józef*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 183–184.
- Piotrowicz J., *Spasiewicz Janusz*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 226–227.
- Rodziewicz T., *Kaliszuk Ryszard Adam*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 105.
- Suszycka-Tomkiewicz G., *Pomarańska Feliksa*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 146–147.
- Targońska E., *Sadaj Henryk*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 211–213.
- Targońska E., *Wójcik-Górska Helena Danuta*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 266–267.

- Trojanowska M., *Cieślak Franciszek*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 2, Warszawa 2002, s. 45–46.
- Trojanowska M., *Pawłowska Anna Teresa*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 175–178.
- Wierzbicka E., *Góralski Zbigniew Jan*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 87–89.
- Wierzbicka E., *Kalendarium dziejów Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób*. red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Warszawa 2003, s. 191–196.
- Zabielski L., *Paulowa Stanisława Maria*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1, Warszawa 1988, s. 135–136.